

Ανδρέας Λενακάκης

Οι εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών στην Κρήτη του 19ου αιώνα και ο σχηματισμός των κρητικών εθνικών επωνύμων

ABSTRACT

Extensive investigation into the interpretation of the origin of surnames has resulted in the belief that surname origin is connected to both historical and socio-economic events that occurred on the island of Crete in the 19th century.

From the beginning of the 19th century to the first two decades of the 20th, a movement of local populations to new local settlements is observed. The main reasons for this phenomenon are the Revolution of 1821 and the Cretan Rising of 1866-1869, but also a series of events that affected social and economic conditions in that era, forcing locals to abandon their homes and settle in other areas to escape danger.

For example, these events included acts of retribution against those who had taken part in the Revolution of 1821, the fear of abduction of women by locals or Turkish people, and the “vendetta” which often threatened to eliminate whole families. Unlawful acts, animal theft, seeking job opportunities, better living conditions and sons-in-law who left their preferred surroundings for their in-laws’ place of residence were all reasons for temporary and permanent settlement in another area. The place of origin of these people defined their identity. The majority acquired surnames derived from their place of origin. In particular, these people made for themselves surnames derived from their place of origin by adding suffixes. For example, those who came from *Chania* changed their names to *Chaniotakis*, those from *Mesara* changed their names to *Mesaritakis*, from *Rethymnon* to *Rethymniotakis*, from *Pediada* to *Pediaditis* or *Pediaditakis*, from *Sfakia* to *Sfakianakis*, from *Lasithi* to *Lasithiotakis* and so on.

Those surnames were made official during the first registration that took place before the elections and were used for the electoral rolls in the period of the Cretan State (“Creton politeia”) and later at the union of Crete with the rest of mainland Greece in December 1913.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: εθνικά επώνυμα, πατριδωνυμικά επώνυμα, κρητικά επώνυμα, Κρήτη, βεντέτα, τουρκικές πιέσεις, πατριδωνυμικά επιθήματα, εσωγαμβρία, πατριδωνυμικά επίθετα, πατριδωνύμια, μετακίνηση πληθυσμών, εσωτερικές μετακινήσεις, επώνυμα, σχηματισμός επωνύμων

Το ζήτημα των ταυτοτήτων αποτελεί αντικείμενο συστηματικής έρευνας των κοινωνικών επιστημών τα τελευταία τουλάχιστον πενήντα χρόνια. Ανάμεσα στους παράγοντες που δημιουργούν ταυτότητα στα άτομα είναι και ο τόπος καταγωγής. Το πατριδωνυμικό/εθνικό επίθετο (πρβλ. Μωριάς > Μωραϊτης, Κρήτη > Κρητικός, Χανιά > Χανιώτης, Χανιωτάκης κ.ά.) λειτουργεί ως επώνυμο (cognomen), που μαζί με το όνομα (nomen) διαμορφώνουν μια ονοματική ταυτότητα με την οποία το άτομο αυτοπροσδιορίζεται ή ετεροπροσδιορίζεται στο πλαίσιο της ομάδας. Η συνήθεια, βέβαια, αυτοπροσδιορισμού ή ετεροπροσδιορισμού του

ατόμου μέσα στην ομάδα με όνομα του τόπου καταγωγής είναι πρακτική αρχαιότητα και καταγράφεται σε όλους στους πολιτισμούς των ιστορικών χρόνων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ως παράδειγμα τα ονόματα και των επτά σοφών της ελληνικής αρχαιότητας: Θαλής ο Μιλήσιος, Πιπτακός ο Μυτιληναίος, Βίας ο Πριηνεύς, Κλεόβουλος ο Ρόδιος, Σόλων ο Αθηναίος, Περίανδρος ο Κορίνθιος, Χίλων ο Λακεδαιμόνιος.

Η βιβλιογραφία που σχετίζεται με τα πατριδωνυμικά επώνυμα στην Κρήτη είναι περιορισμένη. Σποραδικές αναφορές στην ερμηνεία των πατριδωνυμικών επωνύμων γίνονται σε εργασίες τοπικού ιστορικού και λαογραφικού ενδιαφέροντος, ορισμένες από τις οποίες καταγράφουν τα οικογενειακά δέντρα των κατοίκων του οικισμού μελέτης.¹ Συστηματικά αποπειράθηκε να τα καταγράψει στον νομό Ρεθύμνης ο Γ. Κουρμούλης, του οποίου η έρευνα κατέγραψε 44 οικισμούς από τους οποίους παρήχθησαν πατριδωνυμικά επώνυμα (Γ. Ι. Κουρμούλης 1975, 161-165). Η έρευνά μας ανέβασε τον αριθμό των οικισμών σε 61.

Βάση της έρευνάς μας υπήρξε ο τηλεφωνικός κατάλογος Κρήτης του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος έκδοσης 2013, στις σελίδες του οποίου περιέχονται αρκετές δεκάδες πατριδωνυμικών επωνύμων, που αντλούν την ετυμολογία τους από αντίστοιχους κρητικούς οικισμούς, και το δίτομο έργο του Στέργιου Σπανάκη *Πόλεις και χωριά της Κρήτης*. Το τελευταίο χρησιμοποιήθηκε ως κατάλογος των οικισμών της Κρήτης για την αναζήτηση του αντίστοιχου για κάθε οικισμό εθνικού / πατριδωνυμικού επιθέτου, ώστε να καταστεί δυνατή η αναζήτηση του αντίστοιχου πατριδωνυμικού επωνύμου στο τηλεφωνικό ηλεκτρονικό αρχείο.² Χρησιμοποιήθηκε ακόμα το πεντάτομο έργο του Νικόλαου Σταυρινίδη *Μεταφράσεις Τουρκικών Ιστορικών Εγγράφων* (Σταυρινίδης 1976-1985) και ο *Κώδικας των Θυσιών* (Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών 2003, στο εξής ΙΜΣ 2003) για τον σχηματισμό ονοματικών καταλόγων, που επέτρεψαν τη δημιουργία βάσης σύγκρισης της αυξητικής πορείας της χρήσης των πατριδωνυμικών επωνύμων.

Στην έρευνά μας πατριδωνυμικά θεωρήθηκαν μόνο όσα επώνυμα σχηματίζονται με την προσθήκη πατριδωνυμικών επιθημάτων στο θέμα των ονομάτων των οικισμών, πόλεων, νομών, επαρχιών ή γεωγραφικών περιοχών της Κρήτης.

- α) -ιανός (Φόδελε > φοδελιανός > Φοδελιανάκης). Όσα πατριδωνύμια της κατηγορίας αυτής έχουν χαρακτήρα τ, το μετατρέπουν σε θ (π.χ. Μίλατος < μιλατ-ιανός > μιλαθ-ιανός > Μιλαθιανάκης). Όσα έχουν χαρακτήρα ρ αναπτύσσουν, πριν το επίθημα -ιανός, το ημίφωνο j (Μοίρες > μοιρ-ιανός > μοιρ- j-ιανός > Μοιριανάκης)
- β) -ανός (Κράσι > κρασ-ανός > Κρασανάκης)
- γ) -ινός (Κάστρο > καστρ-ινός > Καστρινός, Καστρινάκης)
- δ) -ίτης (Μεσαρά > μεσαρ-ίτης > Μεσαριτάκης)
- ε) -ιώτης (Άγιος Νικόλαος > αγιονικολιώτης > αηνικολιώτης > Αηνικολιώτης) Όσα έχουν

¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε τα: Γεώργιος Κ. Φωτάκης, *Αποδόλου*, εκδ. Πολιτιστικός Σύλλογος Αποδόλου, 1905, Κωνσταντίνος Γ. Κυδωνάκης, *Χρονικό ενός χωριού (Μυθιστορία)*, β' έκδ. Ρέθυμνο 2010 (σσ. αναφέρεται στον οικισμό Καλογέρου Ρεθύμνου). Αριστοτέλης Εμ. Παπαγιαννάκης, *Πιτσιδία Μεσσαράς, Μάταλα-Κομμός, Μικρές ψηφίδες κρητικής ιστορίας*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα 2008. Μανόλης Κ. Μακράκης, *Καραβάδος Ηρακλείου Κρήτης, Ο τόπος και οι άνθρωποι στην πορεία του χρόνου*, έκδ. Πολιτιστικού Συλλόγου Καραβάδου, Αθήνα 2014.

² <http://www.helppost.gr/search-vres/tilefonikos-katalogos-tilefono-anazitisi>

χαρακτήρα ρ αναπτύσσουν, πριν το επίθημα –ιώτης, το ημίφωνο *j*. Συχνά στα επώνυμα το *j* τρέπεται σε γ (π.χ. Καρές > καριώτης > καρ-*j*-ιώτης > καργ-ιώτης > Καργιωτάκης, αλλά και Καρυωτάκης).

στ) -ώτης (Βραχάσι > βραχασ-ώτης > Βραχασωτάκης)

ζ) -ακός (Σητεία > Στεία > σητει-ακός > στει-ακός > Στειακάκης)

η) -ός (Πρεβελιανά > πρεβελιανός > Πρεβελιανάκης / Χωργιανά > χωργιανός > Χωργιανάκης)

θ) -λής (τουρκ.) (Χανιά > χανια-λής < τουρκ. *hanâli* > Χανιαλάκης)

Δεν θεωρήθηκαν πατριδωνυμικά ορισμένα επώνυμα, μολονότι έχουν κοινή ρίζα με το όνομα κάποιου οικισμού, που όμως δεν φέρουν το χαρακτηριστικό πατριδωνυμικό επίθημα, (π.χ. Μούντρος > Μουντράκης, Πελεκάνος > Πελεκανάκης, Αργουλές > Αργουλιδάκης, Γραμβούσα > Γραμβουσάκης, Δρακόνα > Δρακωνάκης, Ζυμβραγού > Ζυμβραγουδάκης, Μαρμαράς > Μαρμαριτσάκης, Κόξαρη / Κοξαρέ > Κοξαράκης, Αστυράκι > Αστυρακάκης, Βαγιωνιά > Βαγιωνάκης, Σκανδάλι > Σκανδαλάκης, Κατσικάλι > Κατσικαλάκης κ.ά.

Υπάρχουν ωστόσο και ονόματα οικισμών των οποίων το πατριδωνυμικό επίθετο δεν σχηματίζεται ομαλά:

1. Αγία Τριάδα (Ηράκλειο) > αγιαντριγιαδ-ιανός > αντριγιαδ-ιανός > αντριγ-ιανός > Ανδριγιαννάκης (Κοντοσόπουλος 1997α, 378. Λενακάκης 2013, 52) (με απλοποίηση). Μια δεύτερη υπόθεση εργασίας, πιθανότατα πλησιέστερη στην αλήθεια, για την προέλευση του πατριδωνυμικού επωνύμου Ανδριγιαννάκης, το οποίο επιχωριάζει στην περιοχή του Τυμπακίου, είναι η σύνδεσή του όχι με τον οικισμό Αγία Τριάδα, αλλά με τον οικισμό Άγιος Ανδρέας, βορείως του Τυμπακίου, ο οποίος εγκαταλείφθηκε από επιδημία πανώλης (Λενακάκης 2013, 52-56). Άγιος Ανδρέας > αγιανδρ-ιανός > ανδρ-ιανός > ανδρ-ιανος > Ανδριγιαννάκης.
2. Άγιος Γεώργιος (Λασύθι³) > αγιογεωργι-ώτης > αγιοργι-ώτης > Αγιοργιωτάκης (απλοποίηση: αποβολή του γεω- από το β' συνθετικό).
3. Ακτούντα > ακτουντ-ιανός > ακτουδ-ιανός > Ακτουδιανάκης (με τροπή του αρχαϊκού -ντ- του θέματος σε -δ- χάριν ευφωνίας). Το αυτό ισχύει και για τον οικισμό Ζίντα / Ζήντα > ζηντ-ιανός > ζηδ-ιανός > Ζηδιανάκης και για τον οικισμό Μούντρος > μουντρ-ιανός > Μουδριανός, Μουδριανάκης, Μουνδριανάκης.
4. Αλοίδες > αλοιδ-ιανός > αλο-γ-διανός > Αλογδιανάκης (μετατροπή του ι σε ημίφωνο γ).
5. Ατσιπόπουλο > ατσι-πο-πουλ-ιανός > ατσιπουλιανός > Ατσιπουλιανάκης (απλοποίηση: αποβολή της συλλαβής -πο- του θέματος).
6. Βαχός > βαχουθ-ιανός > Βαχουθιανάκης (σηματισμός πατριδωνυμίου με την προσθήκη ενός -τ- στον τύπο της γενικής του ονόματος, το οποίο τρέπεται στο δασύ -θ-, ακολουθώντας τον κανόνα των σε -ιανός πατριδωνυμικών).
7. Γαύδος > γαυδ-ιώτης > γαυγ-ιώτης > Γαυγιωτάκης (μετατροπή του χαρακτήρα -δ- του θέματος σε -γ- χάριν ευφωνίας (Κοντοσόπουλος 1997α, 377).

³ Υιοθετώ τη γραφή Λασύθι από το μαρτυρούμενο Λάσυνθος κατά την άποψη του Θ. Δετοράκη. Στις περιπτώσεις που ακολουθείται άλλη γραφή, αυτή ανταποκρίνεται στο αρχαικό υλικό. Το ίδιο ισχύει και για γραφές που ενδεχομένως ξενίσουν τον αναγνώστη.

4 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΙΒ΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

8. Γέργερη > γεργερj-ιανός > γεργ-ιανός > Γεργιανάκης (απλοποίηση: αποβολή του ομόηχου μισού θέματος -γερ-), γεργερ-ίτης > Γεργεριτάκης.
9. Διαβαϊδέ > διαβαϊδ-ιανός > διαβαδ-ιανός > Διαβαδιανάκης (απλοποίηση: αποβολή του -ϊ- του θέματος χάριν ευφωνίας).
10. Δρυς > δρυ-ιανός > δρυj-ιανός > δρυ-γ-ιανός > Δρυγιανάκης (μετατροπή του ημίφωνου j σε γ χάριν ευφωνίας).
11. Έμπαρος > μπαρίτης > Μπαριτάκης (αποβολή του αρχικού ε- πρβλ. επάνω > πάνω).
12. Ζου (Σητείας) > ζου-ινός > ζουλ-ινός > Ζουλινάκης (ανάπτυξη του θέματος με ένα -λ- χάριν ευφωνίας).
13. Κάινα (Χανιά) > καϊν-ιανός > καν-ιανός > Κανιανάκης (απλοποίηση: αποβολή του -ι- του θέματος).
14. Κρουσώνας > κρουσων-ιώτης > κρουσαν-ιώτης > Κρουσανιωτάκης (με τροπή του -ω- του θέματος σε -α-).
15. Λαγού > λαγου-διανός > Λαγουδιανάκης (με αλλαγή του θέματος από λάγ- σε λαγούδ- μετά από υποκορισμό με το επίθημα -ουδι).
16. Λασύθι > λασιθ-ιώτης > λασ-ιώτης > Λασιωτάκης (απλοποίηση: αποβολή του χαρακτήρα -θ- του θέματος και του φωνήεντος της προηγούμενης συλλαβής χάριν ευφωνίας). Οι κάτοικοι του Λασυθίου αποκαλούν εαυτούς Λασυθιώτες και Λασιώτες.
17. Μαργατίτες > μαργαριτ-σ-ανός > Μαργαριτσανάκης / Αμνάτος > αμνατ-σ-ανός > Αμνατσανάκης (ανάπτυξη του θέματος με ένα -σ-). Ο Ν. Κοντοσόπουλος κάνει λόγο για τσιτακισμό του τ (Κοντοσόπουλος 1997α, 377).
18. Μηλιεράδω > μηλιαραδ-ιανός > μηλιαρα-ιανός > μηλιαργ-ιανός > Μηλιεργιανάκης (Το τοπωνύμιο παράγεται από το κυριώνυμο Μηλιεράς > Μηλιεράδες, γεν. Μηλιεράδων > Μηλιεράδω. Για τον σχηματισμό του πατριδωνυμικού επιθέτου του οικισμού γίνεται χρήση του θέματος του κυριώνυμου Μηλιεράς > μηλιαρ-ιανός > Μηλιεργιανάκης).
19. Νιπιδιτός > Νιπιτός > νιπιτ-ιανός > νιπιθ-ιανός > Νιπιθιανάκης (απλοποίηση: αποβολή της συλλαβής -δι- του θέματος, χάριν ευφωνίας). Χάριν συντμήσεως η συλλαβή αποβάλλεται και στο όνομα του οικισμού. Λέγεται Νιπιδιτός και Νιπιτός).
20. Παλιάμα > παλιαμ-ιανός > παλαμ-ιανός > Παλαμιανάκης (απλοποίηση: αποβολή του -ι- του θέματος χάριν ευφωνίας).
21. Ρουμπάδω > ρουμπαδιανός > Ρουβαδιανός, Ρουβαδιανάκης (τροπή του -μπ-του θέματος σε β-).
22. Σητεία (Λασύθι) > σητει-ακός > στει-ακός > Στειακάκης (απλοποίηση: αποβολή του -η- του θέματος), σητει-ακός > σθει-ακός > Σθηειακάκης (τροπή του -τ- του θέματος σε -θ-).
23. Σκεπαστή > σκεπαστ-ιανός > σκαπασ-ιανός > Σκεπασιανός (απλοποίηση: αποβολή του -τ- του θέματος χάριν ευφωνίας. Πρβλ. παρά + εστία παραστιά > παρασιά).
24. Σμάρι > Ασμάρι > ασμαριανός > Ασμαριανάκης (προσθήκη ενός αρκτικού α- στο θέμα. Πρβλ. κολισαύρα-ακολισαύρα, μπουρνέλες-αμπουρνέλες κ.ά).
25. Φρες > φρε-δ-ιανός > Φρεδιανάκης (ανάπτυξη του θέματος με ένα -δ-).

26. Χερσόνησος > χερσονησ-ιώτης > χερσον-ιώτης > Χερσονιωτάκης (απλοποίηση: από το β' συνθετικό (νήσος) διατηρείται μόνον το αρχικό ν-).

Υπάρχουν ακόμα οικισμοί που σχηματίζουν πατριδωνυμικά επώνυμα με δύο διαφορετικά επιθήματα, μολονότι μόνο ένα πατριδωνυμικό επίθετο είναι σε καθημερινή χρήση:

1. Άγιος Νικόλαος (Λασύθι) > αγιονικολ-ιώτης, αγιονικολα-ΐτης
2. Αμαριανό (Ηράκλειο) > αμαριαν-ός, αμαργιαν-ίτης
3. Γέργερη (Ηράκλειο) > γεργ-ιανός, γεργερ-ίτης
4. Καβούσι (Λασύθι) > καβουσ-ανός, καβουσ-ιανός
5. Μέλαμπες (Ρέθυμνο) > μελαμπ-ιανός, μελαμπ-ιώτης
6. Νεάπολη (Λασύθι) > νεαπολ-ίτης, νεαπολ-ιώτης
7. Πουλιές (Ηράκλειο) > πουλ-ιανός, πουλ-ινός
8. Πρίνα (Λασύθι) > πριν-ιώτης, πριν-ίτης
9. Σαμπάς (Ηράκλειο) > σαμπαθ-ιανός, σαμπ-ιώτης
10. Σκινιάς (Ηράκλειο) > σκιν-ιανός, σκιν-ιώτης
11. Συκιά (Λασύθι) > συκ-ιανός, συκ-ιώτης
12. Σφακιά (Χανιά) > σφακ-ιανός, σφακ-ιώτης
13. Χανιά (Χανιά) > χαν-ιώτης, χανια-λής

Πατριδωνυμικά επώνυμα –της μορφής που τα προσδιορίσαμε στην παρούσα εργασία – απαντώνται ήδη στα τουρκικά αρχεία (Σταυρινίδης 1976-1985). Η αρχαιότερη καταγραφή στα αρχεία είναι του 1658 με το πατριδωνυμικό επώνυμο Πυργιώτης (Πύργος > Πυργιώτης), ενώ το 1670 εμφανίζεται επώνυμο με το χαρακτηριστικό για τα κρητικά πατριδωνυμικά επώνυμα επίθημα -ανός (Καβουσανός):

1. Βρύσες > Γιάννης Βρυσανάκης, Καστρινός (τ. 4ος, 86)
2. Καβούσι > Καβουσανός Μανιός, Καινούργιο Χωριό Πεδιάδος (τ. 1ος, 303)
3. Κριτσά > Κωνσταντίν Κριτσωτάκης, Κεντρί (στο ίδιο, τ. 3ος, 253)
4. Λασύθι > Λασιθιώτης Γεώργης (στο ίδιο, τ. 5ος, 221)
5. Μαρουλάς > Νικολός Μαρουλιανός, αιχμάλωτος Σπιναλόγκα (τ. 3ος, 439)
6. Μαρουλάς > Τομάδος Μαρουλιανός, αιχμάλωτος Σπιναλόγκα (τ. 3ος, 443)
7. Μεραμπέλο > Γιάννης Μεραβελιώτη, Άγιος Γιάννης Λασιθίου (τ. 3ος, 267)
8. Μεσαρά > Αντώνης Μεσαριτάκης, Πηγή (τ. 4ος, 89)
9. Πύργος > Μάρκος Πυργιώτης, Ρέθυμνο (τ. 1ος, 79)
10. Σφάκα > Παπά Νικόλαος Σφακιώτης, επαρχία Λασιθίου (τ. 2ος, 12)
11. Σφακιά > Γεώργης υιός Σφακιανάκη, Περιβόλια (τ. 4ος, 89)
12. Χωργιανά > Γεώργης Χωργιανάκη, εκ Χανίων (τ. 4ος, 86)
13. Χωργιανά > Μανόλης Χωργιανάκης, Κάτω Δραπανιάς (τ. 4ος, 86)

Επίσης στον μακρύ κατάλογο των θυμάτων της επανάστασης του 1821, που σώζεται στον *Κώδικα των Θυσιών* (ΙΜΣ 2003) αναφέρονται τουλάχιστον 42 πατριδωνυμικά επώνυμα που παράγονται από ονόματα οικισμών και ευρύτερων περιοχών:⁴

1. Αϊτάνια (;) > Γαϊτανιώτης (Πισκοκέφαλο, σ. 223)
2. Αμάρι > Αμαριατάκης (Δαφνές, σ. 13) Αμαριώτης (Δαφνές, σ. 13)
3. Ανώγεια > Ανωγειανάκης (Τυμπάκι, σ. 10· Καμάρες, σ. 107· Σίβα, σ. 239)
4. Αράδαινα > Αραδινός (Θραψανό, σ. 33)
5. Βάθεια > Βαθιατζάκης (Βασιλική, σ. 119)
6. Γαλίφα > Γαλιφουδάκης (Σάρχος, σ. 187)
7. Γαράζο > Γαραζανός (Κιθαρίδα, σ. 49, 187) Γαράζος (Αχλάδα, σ. 179)
8. Γερακάρι > Γερακάρης (Σκινιάς, σ. 233)
9. Γεράκι > Γερακιανός (Πεζά, σ. 23)
10. Γιαννιού > Γιαννιώτης (Κρουσώνας, σ. 185)
11. Γούβες > Γουβιανός (Αβδού, σ. 153· Σμάρι, σ. 169) Γουβινάκη (Άγιος Θωμάς, σ. 91)
12. Γωνιές > Γωνιανός (Πενταμόδι, σ. 59)
13. Δούλι > Δουλίτης (Δαφνές, σ. 197)
14. Θραψανός > Θραψανιώτης (Αγιές Παρασκιές, σ. 151. Λουτράκι, σ. 189. Πεύκος, σ. 85), Θραψανός (Βαρβάρω, σ. 39)
15. Ιεράπετρα > Γεραπετράκης (Σκαλάνι, σ. 21)
16. Καλάμι > Καλαμιώτης (Κάτω Βιάννος, σ. 231)
17. Καμάρι / Καμάρες > Καμαριανός (Τύλισος, σ. 43)
18. Κάμπος (Μεσαράς;) > Καμπίτης (Αγία Βαρβάρα, σ. 95. Παλιό Βρέλι, σ. 129), Καμπομερίτης (Βαρβάρω, σ. 163)
19. Κάστρο > Καστρινός (Καινούργιο Χωριό, σ. 203)
20. Κίσσαμος > Κισσαμώτης (Σμάρι, σ. 169)
21. Κολυμπάρι > Κολυμπάρης (σ. 237)
22. Κριτσά Λασιθίου > Κριτσωτάκης (σ. 235, 237· Άγιος Μύρωνας, σ. 59), Κριτσώτης (Μονή Μεσομουρίου, σ. 17), Γριτσιώτης (Αϊτάνια, σ. 157), Κριτσάκης (Σκιλλούς, σ. 350), Κρισιώτης (Αχεντριάς, σ. 175)
23. Κυπαρίσσι > Κυπαρίσσης (Μέλισσα, σ. 99)
24. Λασίθι > Λασίθης (Μεσελέροι, σ. 213), Λασιθιωτάκης (Βορού, σ. 35), Λασιθιώτης (Μάλλια, σ. 19· Αχεντριάς, σ. 101· Μάλλια, σ. 155), Λασιντιώτης (Αχεντριάς, σ. 101)
25. Μαθιά > Μαθιαγάκης (Ασήμι, σ. 91), Μαθιαγενάκης (Αγία Βαρβάρα, σ. 95), Μαθιάδαινα (Κανλί Καστέλι, σ. 7), Μαθιαδάκης (Κορφές, σ. 309), Μαθιαδοπούλα (Καμάρι, σ. 45· Κανλί Καστέλι, σ. 8), Μαθιανός (Καστέλι Πεδιάδος, σ. 159), Μαθιακάκης (Πύργος, σ. 97)

⁴ Ο κατάλογος αυτός γίνεται ακόμα μεγαλύτερος αν προστεθούν σ' αυτά και άλλα επώνυμα με πατριδωνυμικό επίθημα, χωρίς ωστόσο να είναι ευδιάκριτος ο οικισμός: *Ανωριανός* : Αϊτάνια σ. 157, *Βρασιώτης* : Βενεράτο σ. 9, *Γαγιώτης* : Μαγαρικάρι σ. 105, *Γαριώτης* : Πισκοπή Σητείας σ. 215, *Γοργιανός* : Πανασός σ. 127, *Ρασαγιώτης* : Κεντρί Ιεραπέτρας, σ. 217, *Στεργιανός* : Βαρβάρω, σ. 161, *Μητρόπολη*, σ. 117, *Φινιώτης* : Τυμπάκι, σ. 199, *Χαλασχωριτής* : Μεσοχωριό, σ. 101, κ.ά.

26. Μάλια > Μαλλιώτης (Χουδέτσι, σ. 149)
27. Μαριού > Μαριωτάκης (Σίλαμος, σ. 309)
28. Μεσαρά > Μεσσαρίτα Φωτεινή (Χερσόνησος, σ. 43), Μεσσαριτάκης (Σίλαμος, σ. 13· Βούτες, σ. 177· Πυργού, σ. 185· Σίλαμος, σ. 15), Μεσσαρίτης (Ανατολή Ιεραπέτρας, σ. 215· Ατσιπάδες, σ. 173· Αγίες Παρασκιές, σ. 29· Δαφνές, σ. 13· Κάτω Ασίτες, σ. 65· Σταμνοί, σ. 39), Μεσσαριτοπούλα (Κορφές, σ. 63· Σταμνοί, σ. 39), Μεσσαρίτος (Σκοπή Σητείας, σ. 225)
29. Μετόχι > Μετοχουδάκης (Κεντρί Ιεραπέτρας, σ. 217)
30. Πεδιάδα > Πεδιαδίτης (Λίμνες, σ. 211), Πεδιώτης (Βουλισμένη, σ. 207)
31. Πύργος > Πυργιανός (Κρουσώνας, σ. 63), Πυργιώτης (Αληθινή σ. 113)
32. Ρογδιά > Ρογδιανός (Καμάρι, σ. 229)
33. Σαμπάς > Σαμπαθάκης (σ. 143), Σαμπαθάς (Άγιος Κωνσταντίνος, σ. 133)
34. Σητεία > Στειακάκης (Χουδέτσι, σ. 25)
35. Σίλαμος > Σίλαμος (Σκοπή Σητείας, σ. 139)
36. Σκαλάνι > Σκαλανάκης (Καστέλι Πεδιάδος, σ. 159)
37. Σφάκα Σητείας / Σφακιά > Σφακιάκης (Αι Νικόλας, σ. 175· Χουστουλιανά, σ. 191), Σφακιαλής (Αβδού, σ. 19· Αρνικό, σ. 139· Γούβες, σ. 35· Δαφνές, σ. 13· Καβούσι, σ. 73· Κουσές, σ. 119· Σίλαμος, σ. 15· Στείρωνας, σ. 85), Σφακιώτης (Πεύκοι Σητείας, σ. 219)
38. Σφακιά > Σφακιανάκης (Αληθινή, σ. 113· Βόροι, σ. 105· Καμάρες, σ. 109), Σφακιανοπούλα (Λούμας, σ. 81), Σφακιανός (Απάνω Επισκοπή, σ. 139, σ. 237-239, σ. 239), Σφακιάτος (Πισκοκέφαλο, σ. 221)
39. Τζερμιάδω > Τζερμιαδάκης (Ζαρός, σ. 193), Τζερμιάκης (Τζερμιάδω, σ. 133)
40. Τυμπάκι > Τυμπακιανός (σ. 239)
41. Χαρασό > Χαραζανός (Χάρακας, σ. 95), Χαράζος (Μίλατος, σ. 209)
42. Χάρκα > Χαρκιώτης (Καμηλάρι, σ. 107)

Από την έρευνά μας στον τηλεφωνικό κατάλογο του ΟΤΕ του 2013 προέκυψε ένας κατάλογος 290 πατριδωνυμικών επωνύμων:⁵

1. Αγία Βαρβάρα (Ηράκλειο) > αγιοβαρβα-ίτης > Αγιοβαρβαριτάκης
2. Αγία Τριάδα (Ηράκλειο) > αντριγιαδ-ιανός > Ανδριγιαννάκης* (Λενακάκης 2013, 52)
3. Άγιος Βλάσης (Ηράκλειο) > αγιοβλασ-ίτης > Αγιοβλασίτης
4. Άγιος Γεώργιος (Λασύθι) > αγιοργι-ώτης (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Αγιοργιωτάκης*
5. Άγιος Θωμάς (Ηράκλειο) > αιθωμ-ιανός > Αιθωμιανάκης
6. Άγιος Ιωάννης (Λασύθι) > αηγιαννι-ώτης > Αγιαννιωτάκης (Κοντοσόπουλος 1997β, 421)
7. Άγιος Μύρων (Ηράκλειο) > αγιομυρ-ιανός > Αγιομυριανάκης, Αγιομυργιανάκης
8. Άγιος Νικόλαος (Ηράκλειο) > ανηνικολ-ιώτης > Ανηνικολιώτης, Νικολιωτάκης
9. Άγιος Νικόλαος (Λασύθι) > αγιονικολ-ιώτης > Αγιονικολιώτης, αγιονικολα-ίτης > Αγιονικολαίτης

⁵ Όσα επώνυμα φέρουν αστερίσκο σχηματίζονται ανωμάλως και έχουν ερμηνευτεί στον προηγούμενο κατάλογο των οικισμών με ανώμαλο σχηματισμό πατριδωνυμικού επιθέτου.

10. Αγρίδια (Ρέθυμνο) > αγριδι-ώτης > Αγριδιώτης
11. Άδελε (Ρέθυμνο) > αδελ-ιανός > Αδελιανάκης
12. Αερινός (Χανιά) > αεριν-ιώτης (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Αερινιωτάκης
13. Ακούμια (Ρέθυμνο) > ακουμι-ανός > Ακουμιανός, Ακουμιανάκης, Κουμιανάκης
14. Ακρωτήρι (Χανιά) > ακρωτηρ-ιανός > Ακρωτηριανάκης
15. Ακτούντα > ακτούδ-ιανός > Ακτουδιανάκης*
16. Αλικάμπος > αλικαμπ-ιώτης > Αλικαμπιωτάκης
17. Αλόιδες (Ρέθυμνο) > αλογδ-ιανός > Αλογδιανάκης*
18. Αμάρι (Ρέθυμνο) > αμαρ-ιώτης > Αμαριώτης, Αμαριωτάκης
19. Αμαριανό (Ηράκλειο) > αμαριαν-ός > Αμαργιανάκης, αμαργιαν-ίτης > Αμαριανιτάκης
20. Αμνάτος (Ρέθυμνο) > αμνατσ-ανός > Αμνατσανάκης, Αμνατσιανάκης*
21. Αμπαδιά (Ρέθυμνο) > αμπαδι-ώτης > Αμπαδιωτάκης
22. Ανατολή (Λασύθι) > ανατολ-ιώτης > Ανατωλιωτάκη
23. Άνω Μέρος (Ρέθυμνο) > ανωμερ-ιανός > Ανωμεριανός, Ανωμεριανάκης
24. Ανώγεια (Λασύθι) > ανωγει-ανός > Ανωγειανάκης
25. Ανώγεια (Ρέθυμνο) > ανωγει-ανός > Ανωγειανάκης, Ανωγειαννάκης
26. Ανώγεια Βασιλικά (Ηράκλειο) > ανωγει-ανός > Ανωγειανάκης
27. Απίδια (Λασύθι) > απιδ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Απιδιανάκης
28. Αποδούλου (Ρέθυμνο) > αποδουλ-ιανός > Αποδουλιανάκης
29. Αποθήκες (Χανιά) > αποθηκ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Αποθηκιανάκης
30. Αποκόρωνας (Χανιά) > αποκόρων-ιώτης > Αποκορωνιωτάκης
31. Αρκάδι (Ρέθυμνο) > αρκαδ-ιανός > Αρκαδιανός
32. Αρολίθι (Ρέθυμνο) > αρολιθ-ιανός > Αρολιθιανάκης
33. Αρχάνες (Ηράκλειο) > αρχαν-ιώτης > Αρχανιωτάκης
34. Ασήμι (Ηράκλειο) > ασημ-ιανός > Ασημιανάκης
35. Ασίτες (Ηράκλειο) > ασηθ-ιανός > Ασηθιανάκης
36. Ασκοί (Ηράκλειο) > ασκ-ιανός > Ασκιανάκης
37. Ασπρακοί (Ηράκλειο) > ασπρακ-ιανός > Ασπρακιανάκης
38. Ατσιπόπουλο (Ρέθυμνο) > ατσιπουλ-ιανός > Ατσιπουλιανάκης*
39. Αφρατί (Ηράκλειο) > αφραθ-ιανός > Αφραθιανάκης
40. Αχλάδα (Ηράκλειο) > αχλαδ-ιανός > Αχλαδιανάκης
41. Αχλαδές (Ρέθυμνο) > αχλαδ-ιανός > Αχλαδιανάκης
42. Αχλάδες (Χανιά) > αχλαδ-ιανός > Αχλαδιανάκης
43. Αχλάδι (Λασύθι) > αχλαδ-ιανός > Αχλαδιανάκης
44. Βάθεια (Ηράκλειο) > βαθει-ανός > Βαθιανάκης
45. Βάμμος (Χανιά) > βαμμ-ιανός > Βαμιανάκης
46. Βαχός (Ηράκλειο) > βαχουθ-ιανός > Βαχουθιανάκης*
47. Βεδέροι (Ρέθυμνο) > βεδερ-ιώτης > Βεδεργιωτάκης
48. Βένι (Ρέθυμνο) > βεν-ιανός > Βενιανός, Βενιανάκης

49. Βιάννος (Ηράκλειο) > βιανν-ίτης > Βιανιτάκης
50. Βισταγή (Ρέθυμνο) > βισταγ-ιανός > Βισταγιαννάκης
51. Βόνη (Ηράκλειο) > βον-ιανός > Βωνιανάκης
52. Βορίζα (Ηράκλειο) > βοριζ-ανός > Βοριζανός, Βοριζανάκης
53. Βουτάς (Χανιά) > βουθ-ιανός > Βουτιανάκης
54. Βούτες (Ηράκλειο) > βουθ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997α, 379, σημ. 12) > Βουτιανάκης
55. Βουτουφού (Ηράκλειο) > βουτουφ-ιανός > Βουτουφιανάκης
56. Βραχάσι (Λασύθι) > βραχασ-ώτης > Βραχασωτάκης
57. Βρέλης (Ηράκλειο) > βρελ-ιανός > Βρελιανάκης
58. Βρύσες (Ρέθυμνο) > βρυσ-ανός > Βρυσανάκης
59. Βρύσες (Χανιά) > βρυσ-ανός > Βρυσανάκης
60. Γάζι (Ηράκλειο) > γαζ-ανός > Γαζανός
61. Γαλατάς (Ηράκλειο) > γαλαθ-ιανός > Γαλατιανός, Γαλαθιανάκης
62. Γαλατάς (Χανιά) > γαλαθ-ιανός > Γαλαθιανάκης
63. Γαλένι (Ηράκλειο) > γαλεν-ιανός > Γαλενιανός
64. Γαλενιανά (Ηράκλειο) > γαλενιαν-ός > Γαλενιανός
65. Γαλίφα (Ηράκλειο) > γαλιφ-ιανός > Γαλιφιανάκης, Γαλυφιανάκης
66. Γάλυπε (Ηράκλειο) > γαλυπ-ιανός > Γαλυπιανάκης
67. Γαράζο (Ρέθυμνο) > γαραζ-ανός > Γαραζανός, Γαραζανάκης
68. Γαύδος (Χανιά) > γαυγ-ιώτης > Γαυγιωτάκης*
69. Γεράκι (Ηράκλειο) > γερακ-ιανός > Γερακιανάκης
70. Γεράνι (Ρέθυμνο) > γεραν-ιώτης > Γερανωτάκης
71. Γέργερη (Ηράκλειο) > γεργ-ιανός > Γεργιανάκης*, γεργερ-ίτης > Γεργεριτάκης
72. Γιαλιά (Ηράκλειο) > γιαλ-ίτης > Γιαλιτάκης
73. Γούβες (Ηράκλειο) > γουβ-ιανός > Γουβιανάκης
74. Γούρνες (Ηράκλειο) > γουρν-ιανός > Γουρνιανάκης
75. Γωνί (Χανιά) > γων-ιώτης > Γωνιωτάκης
76. Γωνιές (Ηράκλειο) > γωνι-ανός > Γωνιανάκης, Γονιανάκης
77. Δαμαβόλου (Ρέθυμνο) > δαμαβολ-ίτης (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Δαμαβολίτης
78. Δαράτσος (Χανιά) > δαρατσ-ιανός > Δαρατσιανάκης, Δαρατσιανός
79. Διαβαϊδέ (Ηράκλειο) > διαβαδ-ιανός > Διαβαδιανάκης*
80. Δούλι (Ηράκλειο) > δουλ-ιανός > Δουλιανάκης
81. Δράπανος (Χανιά) > δραπαν-ιώτης > Δραπανιώτης
82. Δρίμισκος (Ρέθυμνο) > δριμισκ-ιανός > Δριμισκιανάκης
83. Δρόσοι (Ηράκλειο) > δροσ-ανός > Δροσανάκης
84. Δρυγιές > δρυγ-ιανός > Δρυγιαννάκης
85. Δρυς (Χανιά) > δρυγ-ιανός > Δρυγιαννάκης*
86. Έμπαρος (Ηράκλειο) > μπαρ-ίτης > Μπαριτάκης*
87. Ζαρός (Ηράκλειο) > ζαρ-ιανός > Ζαριανάκης

88. Ζίντα / Ζήντα > ζηδ-ιανός > Ζηδιανάκης
89. Ζου (Σητείας) > Ζουλινάκης (;)*
90. Θραψανός (Ηράκλειο) > θραψανι-ιώτης > Θραψανιώτης, Θραψανιωτάκης
91. Ιεράπετρα (Λασύθι) > ιεραπετρ-ίτης > Ιεραπετρίτης, Ιεραπετριτάκης, Γεραπετριτάκης
92. Ίνι (Ηράκλειο) > ιν-ιώτης > Ινιωτάκης
93. Ίνια (Ηράκλειο) > ιν-ιώτης > Ινιωτάκης
94. Καβούσι (Λασύθι) > καβουσ-ανός > Καβουσανός, Καββουσανάκης, καβουσ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Καβουσιανός, Καβουσιανάκης
95. Καβούσι (Ρέθυμνο) > καβουσ-ανός > Καββουσανός
96. Καβροχώρι (Ηράκλειο) > καβροχωρ-ιανός > Καβροχωριανός
97. Κάινα (Χανιά) > καν-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Κανιανάκης*
98. Καλαμαύκα (Λασύθι) > καλαμαυκ-ιανός > Καλαμαυκιανάκης
99. Καλάμι (Χανιά) > καλαμ-ιώτης > Καλαμιωτάκης
100. Καλό Χωριό (Ηράκλειο) > καλοχωρ-ιανός > Καλοχωριανός
101. Καλύβες (Χανιά) > καλυβ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Καλυβιανάκης
102. Καλύβια (Ηράκλειο) > καλυβι-ανός > Καλυβιανάκης
103. Κάλυβος (Ρέθυμνο) > καλυβ-ιανός > Καλυβιανάκης
104. Καμάρα (Λασύθι) > καμαρ-ίτης > Καμαρίτης
105. Καμάρες (Ηράκλειο) > καμαρ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Καμαριανάκης
106. Καμάρι (Ηράκλειο) > καμαρ-ίτης > Καμαρίτης
107. Καμάρια (Χανιά) > καμαρ-ιανός > Καμαριανάκης
108. Κάμποι (Χανιά) > καμπ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Καμπιανάκης
109. κάμπος (Ηράκλειο) > καμπ-ίτης > Καμπιτάκης
110. Καρέ (Ρέθυμνο) > καρ-ιανός > Καριανάκης
111. Καρές (Χανιά) > καρ-ιώτης > Καργιωτάκης, Καρυωτάκης
112. Καρίνες (Ρέθυμνο) > καριν-ιώτης > Καρινωτάκης, Καρυνωτάκης, Καρνωιτάκης
113. Κάρταλλος (Ηράκλειο) > (καρταλλ-ιανός) > Καρταλιανάκης
114. Καρύδι (Λασύθι) > καρυδ-ιανός > Καρυδιανάκης
115. Καστέλι (Χανιά) > καστελ-ιανός > Καστελιανάκης
116. Καστέλλι (Ηράκλειο) > καστελ-ιανός > Καστελιανός
117. Καστελλιανά (Ηράκλειο) > καστελλιαν-ός > Καστελλιανάκης
118. Κάστελλος (Ρέθυμνο) > καστελ-ιανός > Καστελλιανός, Καστελιανός
119. Κάστρο (Ηράκλειο) > καστρ-ινός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Καστρινός, Καστρινάκης, Καστρινογιάννης
120. Κατεργιανός (Ηράκλειο) > κατεργιαν-ός > Κατεργιανάκης
121. Κασιδώνι (Λασύθι) > κασιδων-ιώτης > Κασιδωνιώτης, Κασιδωνιωτάκης,
122. Κεντρί (Λασύθι) > κεντρ-ιανός > Κεντριανός, Κεντριανάκης, Κενδριανάκης,
123. Κεραμές (Ρέθυμνο) > κεραμ-ιανός > Κεραμιανός, Κεραμιανάκης
124. Κεραμιά (Χανιά) > κεραμ-ιανός > Κεραμιανάκης

125. Κεφάλια (Λασύθι) > κεφαλ-ιανός > Καφαλιανός
126. Κεφάλι (Ρέθυμνο) > κεφαλ-ιανός > Κεφαλιανάκης
127. Κίσσαμος (Χανιά) > κισσαμ-ίτης > Κισσαμιτάκης
128. Κισσοί (Ηράκλειο) > κισσ-ανός > Κισσανάκης
129. Κισσός (Ρέθυμνο) > κισσ-ανός > Κισσανάκης
130. Κισσός (Χανιά) > κισσ-ανός > Κισσανάκης
131. Κλήμα (Ηράκλειο) > κλημαθ-ιανός > Κλημαθιανός, Κλημαθιανάκης
132. Κορφές (Ηράκλειο) > κορφ-ιανός > Κορφιανάκης
133. Κουδουμαλιά (Λασύθι) > κουδουμαλ-ιώτης (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Κουδουμαλιωτάκης
134. Κουκιανά (Χανιά) > κουκιαν-ός > Κουκιανάκης
135. Κούκος (Χανιά) > κουκ-ιανός > Κουκιανάκης
136. Κουμαρές (Χανιά) > κουμαρ-ίτης > Κουμαριτάκης
137. Κούμοι (Ηράκλειο) > κουμ-ιανός > Κουμιανάκης
138. Κούμοι (Ρέθυμνο) > κουμ-ιώτης > Κουμιώτης, Κουμιωτάκης
139. Κουρνάς (Ρέθυμνο) > κουρν-ιανός > Κουρνιανός
140. Κουσές (Ηράκλειο) > κουσ-ανός > Κουσανάκης
141. Κράνα (Ρέθυμνο) > κραν-ιώτης > Κρανιώτης, Κρανιωτάκης
142. Κρασάς (Ηράκλειο) > κρασ-ανός > Κρασανάκης
143. Κράσι (Ηράκλειο) > κρασ-ανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Κρασανάκης
144. Κρεββατάς (Βιάννου) > κρεββαθ-ιανός > Κρεββαθιανάκης, κρεββατ-ιανός > Κρεββατιανάκης
145. Κριτσά > κριτσ-ώτης > Κριτσωτάκης, Κρητσωτάκης, κριτσ-ιώτης > Κριτσιώτης
146. Κρουσώνας (Ηράκλειο) > κρουσαν-ιώτης > Κρουσανιοτάκης, Κρουσανιωτάκης*
147. Κρύα Βρύση (Ρέθυμνο) > κρυοβρυσ-ανός > Κρυοβρυσανός, Κρυοβρυσανάκης
148. Κυριάνα (Ρέθυμνο) > κυργιανν-ίτης > Κυριανιτάκης
149. Λαγκάδι (Χανιά) > λαγκαδ-ιανός > Λαγκαδιανός
150. Λαγού (Ηράκλειο) > λαγουδ-ιανός > Λαγουδιανάκης*
151. Λάκκοι (Χανιά) > λακκ-ιώτης > Λακιωτάκης
152. Λαμπινή (Ρέθυμνο) > λαμπιν-ιανός > Λαμπιθιανάκης:
153. Λάπιθος (Λασύθι) > λαμπιθ-ιανός > Λαμπιθιανάκης
154. Λασύθι (Λασύθι) > λασυθ-ιώτης > Λασηθιωτάκης, Λασιθιωτάκης, λασ-ιώτης > Λασιωτάκης
155. Λειβάδα (Χανιά) > λειβαδ-ίτης > Λειβαδιτάκης
156. Λειβάδια (Ρέθυμνο) > λειβαδι-ώτης > Λειβαδιώτης, Λειβαδιωτάκης
157. Λιβαδάς (Χανιά) > λειβαδ-ίτης > Λειβαδιτάκης
158. Λίμνες (Λασύθι) > λιμν-ιώτης > Λημνιώτης, Λημνιωτάκης, Λιμνιωτάκης
159. Λούτρα (Ρέθυμνο) > λουτρ-ιανός > Λουτριανός, Λουτριανάκης
160. Μαγουλάς (Λασύθι) > μαγουλ-ιανός > Μαγουλιανός
161. Μαδαρό (Χανιά) > μαδαρ-ιώτης > Μαδαριωτάκης
162. Μάζα (Χανιά) > μαζ-ανός > Μαζανάκης

163. Μαθιά (Ηράκλειο) > μαθ-ιανός > Μαθιανάκης
164. Μαλάξα (Χανιά) > μαλαξ-ιανός > Μαλαξιανάκης
165. Μάλες (Λασύθι) > μαλ-ιώτης > Μαλιωτάκης
166. Μάλλια (Ηράκλειο) > μαλ-ιώτης > Μαλιώτης, Μαλλιώτης, Μαλιωτάκης, Μαλλιωτάκης
167. Μάραθος (Ηράκλειο) > μαραθ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Μαραθιανός, Μαραθιανάκης
168. Μαργαρίτες (Ρέθυμνο) > μαργαριτσ-ανός > Μαργαριτσανάκης*
169. Μαρμακέτο (Λασύθι) > μαρμακεθ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Μαρμακεθιανάκης
170. Μάταλλα (Ηράκλειο) > ματαλλ-ιώτης > Ματαλιωτάκης, Ματαλλιωτάκης
171. Μαχαιρά (Ηράκλειο) > μαχαιρ-ιανός > Μαχαιργιανάκης
172. Μέλαμπες (Ρέθυμνο) > μελαμπ-ιανός > Μελαμπιανάκης, μελαμπ-ιώτης > Μελαμπιώτης
173. Μελέσες (Ηράκλειο) > μελεσ-ανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 419) > Μελεσανάκης
174. Μελιδόνι (Ρέθυμνο) > μελιδον-ιώτης > Μελιδονιώτης, Μελιδονιωτάκης
175. Μέλισσα (Ηράκλειο) > μελισσ-ινός > Μελισσινάκης
176. Μέλισσα (Ρέθυμνο) > μελισσ-ινός > Μελισσινός
177. Μεραμπέλο (Λασύθι) > μεραμπελ-ιώτης > Μεραμβελιωτάκης*
178. Μέρωνας (Ρέθυμνο) > μερων-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Μερωνιανάκης
179. Μετόχι (Ηράκλειο) > μετοχ-ιανός > Μετοχιανάκης (Κοντοσόπουλος 1997β, 420)
180. Μηλιαράδω (Ηράκλειο) > μηλιαρ-ιανός > Μηλιαργινάκης*
181. Μίλατος (Λασύθι) > μιλαθ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Μηλαθιανάκης, Μιλαθιανάκης, Μυλαθιανάκης
182. Μούλια (Ηράκλειο) > μουλ-ιανός > Μουλιανάκης
183. Μουλιανά (Λασύθι) > μουλιαν-ίτης > Μουλιανιτάκης
184. Μούντρος (Ρέθυμνο) > μουντρ-ιανός > Μουδριανός, Μουδριανάκης, Μουνδριανάκης*
185. Μουρί (Χανιά) > μουρ-ιανός > Μουργιανάκης
186. Μουρνέ (Ρέθυμνο) > μουρν-ιανός > Μουρνιανάκης
187. Μουρνιά (Ηράκλειο) > μουρν-ιανός > Μουρνιανάκης
188. Μουρνιές (Χανιά) > μουρν-ιανός > Μουρνιανάκης
189. Μοχός (Ηράκλειο) > μοχ-ιανός > Μοχιανάκης
190. Μυλοπόταμο (Ρέθυμνο) > μυλοποταμ-ίτης > Μυλοποταμιτάκης
191. Μύρθιος (Ρέθυμνο) > μυρθ-ιανός > Μυρθιανός
192. Μυριοκέφαλα (Ρέθυμνο) > μυριοκεφαλ-ίτης > Μυριοκεφαλιτάκης
193. Μύρτος (Λασύθι) > μυρθ-ιανός > Μυρθιανός
194. Νεάπολη (Λασύθι) > νεαπολ-ίτης > Νεαπολίτης > νεαπολ-ιώτης > Νεαπολιωτάκης
195. Νησί (Ρέθυμνο) > νησ-ανός > Νησανάκης
196. Νίθαυρη (Ρέθυμνο) > νιθαυρ-ιανός > Νιθαυριανάκης
197. Νιτηδητός (Ηράκλειο) > νιπιθ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997α, 376) > Νιπιθιανάκης*
198. Νίρου Χάνι (Ηράκλειο) > νιρ-ιανός > Νιργιανάκης
199. Ξυδάς (Ηράκλειο) > ξυδ-ιανός > Ξυδιανάκης

200. Ομάλα (Ρέθυμνο) > ομαλ-ιανός > Ομαλιανάκης
201. Παλιάμα (Ηράκλειο) > παλαμ-ιανός > Παλαμιανάκης*
202. Παναγιά (Ηράκλειο) > παναγ-ιανός > Παναγιαννάκης
203. Πανέθημος (Χανιά) > πανεθημ-ίτης (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Πανεθυμιτάκης
204. Πατελάρι (Χανιά) > πατελαρ-ιανός > Πατελαριανός
205. Πεδιάδα (Ηράκλειο) > πεδιαδ-ίτης > Πεδιαδίτης, Πεδιαδιτάκης
206. Πεζά (Ηράκλειο) > πεζ-ανός > Πεζανάκης
207. Περβολάκια (Λασύθι) > περβολακ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Περβολακιανός
208. Περβόλια (Ρέθυμνο) > περβολ-ιανός > Περβολιανός, Περβολιανάκης
209. Περβόλια (Χανιά) > περβολ-ιανός > Περβολιανός, Περβολιανάκης
210. Πέρι (Ηράκλειο) > περ-ιανός > Περιανάκης
211. Πετρές (Χανιά) > πετρ-ίτης > Πετριτάκης
212. Πεύκοι (Λασύθι) > πευκ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Πευκιανάκης
213. Πεύκος (Ηράκλειο) > πευκ-ιανός > Πευκιανάκης
214. Πιτσίδια (Ηράκλειο) > πιτσιδ-ιανός > Πιτσιδιανός, Πιτσιδιανάκης
215. Πλάκα (Λασύθι) > πλακ-ιώτης > Πλακιωτάκης
216. Πλατανιάς (Χανιά) > πλαταν-ιανός > Πλατανιανάκης
217. Πλάτανος (Χανιά) > πλαταν-ιανός > Πλατανιανάκης
218. Ποταμίες (Ηράκλειο) > ποταμ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Ποταμιανάκης
219. Ποτάμοι (Λασύθι) > ποταμ-ιανός > Ποταμιανάκης
220. Πουλιές (Ηράκλειο) > πουλ-ιανός > Πουλιανάκης, πουλ-ινός > Πουλιανάκης
221. Πρασάς (Ηράκλειο) > πρασ-ανός > Πρασανάκης
222. Πρεβελιανά (Ηράκλειο) > πρεβελιαν-ός > Πρεβελιανάκης
223. Πρίνα (Λασύθι) > πριν-ιώτης > Πρινιωτάκης, πριν-ίτης > Πρινιτάκης
224. Πρινές (Ρέθυμνο) > πριν-ιανός > Πρινιανάκης
225. Πρινές (Χανιά) > πριν-ιώτης > Πρινιωτάκης
226. Πρινιάς (Ηράκλειο) > πριν-ιανός > Πρινιανάκης
227. Πρίνος (Ρέθυμνο) > πριν-ιώτης > Πρινιωτάκης
228. Πύργος (Ηράκλειο) > πυργ-ιανός > Πυργιανάκης
229. Πύργος (Λασύθι) > πυργ-ιώτης > Πυργιωτάκης
230. Πυργού (Ηράκλειο) > πυργ-ιανός > Πυργιανάκης
231. Ρέθυμνο > ρεθεμν-ιώτης > Ρεθυμνιωτάκης, Ρεθεμνιωτάκης
232. Ρίζικας (Ρέθυμνο) > ριζικ-ιανός > Ριζικιανός, Ριζικιανάκης
233. Ρογδιά (Ηράκλειο) > ρογδ-ιανός > Ρογδιανός, Ρογδιανάκης
234. Ρουκάκα (Λασύθι) > ρουκακ-ιανός > Ρουκακιανάκης
235. Ρουμελής (Ρέθυμνο) > ρουμελ-ιώτης > Ρουμελιώτης, Ρουμελιωτάκης,
236. Ρουμπάδω (Ρέθυμνο) > ρουμπαδ-ιανοί > Ρουβαδιανός, Ρουβαδιανάκης
237. Σαμπάς (Ηράκλειο) > σαμπαθ-ιανός > Σαμπαθιανάκης, σαμπ-ιώτης > Σαμπιωτάκης*
238. Σάρχος (Ηράκλειο) > σαρχ-ιανός > Σαρχιανάκης

239. Σαχτούρια (Ρέθυμνο) > σαχτουρ-ιανός > Σαχτουριανάκης, Σαχτουργιανάκης
240. Σέλινο (Χανιά) > σελιν-ιώτης > Σεληνιωτάκης, Σελινιωτάκης
241. Σελλί (Ρέθυμνο) > σελλ-ιανός > Σελιανάκης
242. Σελλιά (Ρέθυμνο) > σελλ-ιανός > Σελλιανάκης
243. Σητεία (Λασύθι) > στει-ακός (Κοντοσόπουλος 1997α, 379, σημ. 2) > Στειακάκης, σθηει-ακός > Σηθειακάκης*
244. Σίβα (Ηράκλειο) > σιβ-ιανός > Σιββιανάκης
245. Σίβας (Ηράκλειο) > σιβ-ιανός > Σιββιανάκης
246. Σίλαμος (Ηράκλειο) > συλαμ-ιανός > Συλαμιανάκης
247. Σκαλάνι (Ηράκλειο) > σκαλαν-ιώτης > Σκαλανιωτάκης
248. Σκεπαστή (Ρέθυμνο) > σκεπασ-ιανός > Σκεπασιανός*
249. Σκινιάς (Ηράκλειο) > σκιν-ιανός > Σχοινιανάκης, σκιν-ιώτης > Σχοινιωτάκης
250. Σκουλούφια (Ρέθυμνο) > σκουλουφ-ιανός > Σκουλουφιανός, Σκουλουφιανάκης
251. Σκούρβουλα (Ηράκλειο) > σκουρβουλ-ιανός > Σκουρβουλιανάκης
252. Σμάρι (Ηράκλειο) > σμαρ-ιανός > Σμαριανάκης / Ασμάρι > ασμαρ-ιανός > Ασμαριανάκης*
253. Σπήλι (Ρέθυμνο) > σπηλ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Σπηλιανάκης
254. Σπήλια (Ηράκλειο) > σπηλι-ιώτης > Σπηλιωτάκης
255. Σπηλιάρια (Λασύθι) > σπηλιαρι-ιώτης > Σπηλιαρώτης, Σπηλιαριωτάκης
256. Σταυρός (Ηράκλειο) > σταυρ-ιανός > Σταυριανάκης
257. Σταυρός (Χανιά) > σταυρ-ιανός > Σταυριανάκης
258. Σύμη (Ηράκλειο) > συμ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Συμιανάκης
259. Σφάκα (Λασύθι) > σφακ-ιώτης > Σφακιωτάκης
260. Σφακιά (Χανιά) > σφακ-ιανός > Σφακιανός, Σφακιανάκης, σφακ-ιώτης (Κοντοσόπουλος 1997α, 379, σημ. 7) > Σφακιωτάκης
261. Σωματάς (Ρέθυμνο) > σωματ-ιανός > σωμαθ-ιανός > Σωμαθιανός
262. Τζερμιάδω (Λασύθι) > τζερμιαδ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Τζερμιαδιανός
263. Τοπόλια (Χανιά) > τοπολ-ιανός > Τοπολιανάκης
264. Τουρλωτή (Λασύθι) > Τουρλωτιανάκης
265. Τριπόδω (Ρέθυμνο) > τριποδ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Τριποδιανός, Τριποδιανάκης
266. Τύλισος (Ηράκλειο) > τυλισ-ανός > Τυλισανάκης
267. Τυμπάκι (Ηράκλειο) > (ν)τυμπακ-ιανός > Τυμπακιανάκης
268. Φινοκαλιά (Λασύθι) > φινοκαλ-ιώτης > Φινοκαλιώτης
269. Φόδελε (Ηράκλειο) > φοδελ-ιανός > Φοδελιανός, Φοδελιανάκης
270. Φοινικιά (Ηράκλειο) > φοινικ-ιανός > Φοινικιανάκης
271. Φορτέτσα (Ηράκλειο) > φορτέτζ-ανός > φορτετσ-ανός > Φορτετζανός, Φορτετσανάκης
272. Φουρνές (Χανιά) > φουρν-ιανός > Φουρνιανάκης
273. Φουρνή (Λασύθι) > φουρν-ιώτης > Φουρνιωτάκης, Φουρνιώτης
274. Φουρφουράς (Ρέθυμνο) > φουρφουρ-ιανός > Φουρφουριανάκης

275. Φρες (Χανιά) > φρεδ-ιανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Φρεδιανάκης*
276. Χαμέζι (Λασύθι) > χαμεζ-ανός > Χαμεζανάκης
277. Χανιά (Χανια) > χαν-ιώτης > Χανιωτάκης > χανια-λής (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Χανιαλάκης
278. Χάρακας (Ηράκλειο) > χαρακ-ιανός > Χαρακιανάκης
279. Χαράκι (Ηράκλειο) > χαρακ-ιανός > Χαρακιανάκης
280. Χαρασό (Ηράκλειο) > χαρασ-ανός > Χαρασανάκης
281. Χάρκα (Ηράκλειο) > (χαρκ-ιώτης) > Χαρκιωτάκης
282. Χάρκια (Ρέθυμνο) > χαρκι-ανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 420) > Χαρκιανάκης
283. Χασί (Χανιά) > χασ-ιώτης > Χασιώτης
284. Χερσόνησος (Ηράκλειο) > χερσον-ιώτης > Χερσονιωτάκης*
285. Χουδέτσι (Ηράκλειο) > χουδετς-ανός (Κοντοσόπουλος 1997β, 421) > Χουδετσανάκης
286. Χουμέρι (Ηράκλειο) > χουμερ-ιανός > Χουμεριανός
287. Χώνος (Ρέθυμνο) > χων-ιανός > Χωνιανάκης
288. Χωργιανά (Ηράκλειο) > χωργ-ιανός > Χωργιανάκης
289. Ψαριανά > ψαριαν-ός > Ψαριανός

Μολονότι δεν είναι συγκρίσιμοι σε απόλυτους αριθμούς οι τρεις κατάλογοι, παρατηρείται μια αυξητική τάση υιοθέτησης πατριδωνυμικών επωνύμων από τους Κρητικούς τον 19ο αιώνα. Οι αναφορές σε πατριδωνυμικά επώνυμα στις *Μεταφράσεις των Τουρκικών Αρχείων*, που καλύπτουν την περίοδο από το 1657 ως το 1766, αριθμούν μόλις 13 περιπτώσεις, ενώ στον *Κώδικα των Θυσιών* (1821) υπάρχουν 42. Η χρήση τους εξαπλώνεται και γενικεύεται μετά τις μεγάλες επαναστάσεις (1821 και 1866), την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας ως και την ένταξη της Κρήτης στον Ελληνικό κορμό (1913), οπότε συμπληρώθηκαν οι εκλογικοί κατάλογοι και απογράφηκε ο συνολικός πληθυσμός του νησιού. Η αυξητική αυτή τάση χρήσης των πατριδωνυμικών επωνύμων βρίσκεται σε άμεση σχέση με τα ιστορικά γεγονότα και τις οικονομικοκοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στο νησί την περίοδο αυτή.

Η διαπίστωση αυτή οδήγησε την έρευνά μας, η οποία ξεκίνησε με καθαρά ονοματολογικά κίνητρα, την καταγραφή δηλαδή των εθνικών / πατριδωνυμικών επωνύμων στην Κρήτη και με τη φιλοδοξία να συμπληρώσει το κενό που υπάρχει στην ονοματολογική έρευνα,⁶ να αποκτήσει

⁶ Ήδη έχουν μελετηθεί τα επώνυμα ενετικής και τουρκικής προέλευσης: Δ. Βαγιακάκος, *Σχέδιασμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι, 1833-1962*, Αθήνα 1964, 294-295. Βασ. Βλ. Σφυρόρα, «Κρητικά επώνυμα εις τας Κυκλάδας», *Πεπραγμένα Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Δ', Αθήνα 1969, 457-466. Ι. Α. Θωμόπουλος, «Τα Κρητικά οικογενειακά ονόματα», *Αμάλθεια* 4 (1973), 290-292. Γεώργιος Ι. Κουρμούλης, «Περί τον σχηματισμού των επωνύμων των Ρεθυμνίων», *Πεπραγμένα Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Αθήνα 1975, 153-186. Χρυσούλα Τσικριτσή, «Κρητικά επώνυμα εξ ονομάτων φυτών και ζώων», *Κρητικά Χρονικά*, τ. 23 (1971), 440-466. Της ίδιας, *Striano – Suriano – Siriano*, Αθήνα 1972. Χρυσούλα Ζ. Τσικριτσή-Κατσανάκη, *Κρητικά οικογενειακά ονόματα από παρωνύμια*, μέρος Α', Α - Μ, Αθήνα 1972. Της ίδιας «Το κρητικό επώνυμο Μουδάτσος – Μουάτσος, Μοδάτσος – Μοάτσος», *Αμάλθεια* τ. 7 (1976), 147-153. – «Οικογενειακά ονόματα ποιητών Κρητικής Αναγεννήσεως», *Αμάλθεια* 7 (1976), 281-310. – «Τα κρητικά οικογενειακά ονόματα Γριπάρης, Κάλβος, Παλαμάς, Ροϊδης, Σολωμός, Τιπάλδος και Φώσκολος», *Αμάλθεια* 9 (1978), 3-15. – *Κρητικά επώνυμα επαγγελματικά και δηλωτικά τίτλων και αξιωματών*, Αθήνα 1981. – «Τα κρητικά επώνυμα Βερνάρδος και Σιλιάρδος», *Προμηθεύς Πυρφόρος* 7 (1983), 99-102. – «Τα κρητικά ονόματα Βερίγος και Ματσαμάς», *Ονόματα* 8 (1983), 36-38. – «Μερικά κρητικά επώνυμα

στην πορεία της ιστορικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον, καθώς μέσα σ' αυτήν αποτυπώνονται τα ιστορικά γεγονότα και οι κοινωνικές συνθήκες που ανάγκασαν τους κρητικούς σε εσωτερική μετοίκηση, σε δύσκολες περιόδους της κρητικής ιστορίας.

A. ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η αποτυχημένη επανάσταση του Ιωάννη Βλάχου ή Δασκαλογιάννη το 1770, η λεηλασία και καταστροφή των οικισμών ολόκληρης της περιοχής των Σφακίων επέφερε μετακίνηση πληθυσμού, όχι μόνον εκούσια, αλλά και ακούσια, τακτική που εφαρμοζόταν σε δύσκολες περιόδους της τοπικής ιστορίας (Δετοράκης 1990, 309-310), καθώς οι συλληφθέντες ηττημένοι συχνά πωλούνταν ως δούλοι. Έτσι πρέπει να ερμηνευτεί η διασπορά του επώνυμου Σφακιανάκης, Σφακιανοπούλα, Σφακιανός, Σφακιάτος, Σφακιαλής, Σφακιάκης στον *Κώδικα των Θυσιών*, το 1821, στους οικισμούς του νομού Ηρακλείου: Αληθινή, Βόροι, Καμάρες, Χουστουλιανά, Αβδού, Γούβες, Δαφνές, Κουσές, Σίλαμος, Στείρωνας, και το επώνυμο Αραδινός (< Αράδαινα) στο Θραψανό. Ας σημειωθεί ότι στις *Μεταφράσεις των Τουρκικών Ιστορικών Εγγράφων* το επώνυμο Σφακιανάκης απαντάται άπαξ στον οικισμό Περιβόλια Χανίων. Πιθανολογώ ότι η γνωστή οικογένεια Σφακιανάκη του Βραχασίου, η οποία αρχικά έφερε το επώνυμο Παπαμιχελάκης, μετακινείται αυτή την περίοδο στην ανατολική Κρήτη (Ζερβογιάννης 1990α, 13-14).

Ανάλογες υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε για την κατάσταση που επικράτησε μετά την αποτυχημένη στην Κρήτη επανάσταση του 1821. Τα αρχεία που αφορούν στην ανατολική Κρήτη και είδαν το φως με την έκδοση του τόμου *Κώδικας των Θυσιών*, καταγράφουν λεπτομερώς τα θύματα της αποτυχημένης επανάστασης. Ανάμεσα στα θύματα και 1.279 άνδρες έφυγαν από τους οικισμούς καταγωγής τους και η προσωπική τους περιουσία δημεύτηκε (ΙΜΣ 2003, λζ', με'). Όλοι αυτοί οι άνδρες φυγάδες εγκαταστάθηκαν σε άλλους οικισμούς, απέκτησαν οικογένεια και, φυσικά, νέα ταυτότητα. Είναι λογικό ένας φυγάς να αποκτά ως ταυτότητα-επώνυμο το πατριδωνυμικό επίθετο του οικισμού καταγωγής του. Ο κατάλογος των οικισμών του *Κώδικα Θυσιών*, στον οποίο αναφέρονται φυγάδες και οι οποίοι δίδουν γνωστά πατριδωνυμικά επώνυμα, είναι μακρύς: Αρχάνες, Καστέλι, Σίλαμος, Ποταμιές, Κράσι, Μάλια, Σκαλάκι, Χουδέτσι, Μελέσες, Ανώπολη, Διαβαϊδέ, Θραψανό, Γούβες, Γάλιπε, Έμπαρος, Νιπηδητός, Σμάρι, Τύλισος, Χερσόνησος, Καμάρι, Βούτες, Άγιος Μύρων, Πυργού, Κρουσώνας, Κορφές, Ασίτες, Σίβα, Καβούσι, Κριτσά, Βιάννος, Βουτουφού, Καλύβια, Άγιος Νικόλαος (Μονοφατοσίου), Χάρακας, Πύργος, Αγία Βαρβάρα, Μέλισσα, Μούλια, Τυμπάκι, Πιτσίδα, Καμάρες, Γέργερη, Πέρι, Αποδούλου, Πλάτανος, Σταυρός, Κουσές, Κέραμος, Βασιλικά Ανώγεια, Πριλιάς, Βορίζα, Ζαρός, Τζερμιάδω, Πεύκος, Αχλάδια, Ασκοί. Όλα τα παραγόμενα πατριδωνυμικά επώνυμα από τους παραπάνω οικισμούς απαντώνται σήμερα διάσπαρτα στην ανατολική Κρήτη. Δυστυχώς για την ιστορική και ονοματολογική έρευνα, δεν μπορούμε να έχουμε εικόνα των αντίστοιχων μετακινήσεων στη δυτική Κρήτη, καθώς τα τουρκικά αρχεία, που αφορούν στην περιοχή, δεν έχουν ακόμα δοθεί από το τουρκικό κράτος στους μελετητές για έρευνα.

Ανάλογες αναγκαστικές μετακινήσεις των κατοίκων της Κρήτης είναι εύλογο να εικάσουμε ότι έγιναν κατά τη διάρκεια της μεγάλης κρητικής επανάστασης του 1866-1869, αν λάβουμε

ενετικής προελεύσεως», *Ονόματα* 9 (1984), σ. 217-222. Βούλα Κόντη, «Τα εθνικά οικογενειακά ονόματα στην Κρήτη κατά τη βενετοκρατία (13ος-17ος αι.)», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* τ. 8, 143-317.

υπόψη μας τις βιαιότητες των τουρκικών αντιποίνων, όπως αυτές περιγράφονται σε σχετική έκθεση ωμοτήτων (Τσατσαρωνάκη 1954, 7-43).

Η ιστορική έρευνα και η έρευνα πεδίου μεταφέρει την επιβίωση μιας αόριστης οικογενειακής προφορικής παράδοσης ότι κάποιος προ-προπάππος «δεν τα πήγαινε καλά με τους Τούρκους» ή «πολεμούσε τους Τούρκους». Μεταφέρω ενδεικτικά τέσσερις περιπτώσεις: α) ο Κώστας Αστρινού Μανουσάκης και η σύζυγός του Κατερίνα, καταγόμενοι από την Κρύα Βρύση Αγίου Βασιλείου, κυνηγημένοι από Τούρκους καταφεύγουν στη Γαύδο για λίγα χρόνια. Μετά την πάροδο κάποιων χρόνων επιστρέφουν στην Κρήτη και εγκαθίστανται με τα οκτώ παιδιά τους στη Λοχριά Αμαρίου, όπου θα προσδιοριστούν με το επώνυμο Κρουοβρυσανάκης.⁷ β) Το επώνυμο Λουτριανάκης απαντάται στον οικισμό Καλογέρου Αμαρίου. Ο γεννήτορας της οικογένειας πήρε το επώνυμο από το Λουτρό Σφακίων, απ' όπου έφυγε λόγω σύγκρουσης με τους Τούρκους της περιοχής (Κυδωνάκης 2010, 117). γ) Το ίδιο ισχύει και για το σχηματισμό του επωνύμου Σκουλουφιανάκης, που και αυτό συναντάται στον οικισμό Καλογέρου. Έφυγε με την οικογένειά του από τα Σκουλούφια Μυλοποτάμου λόγω των σχέσεών του με τους Τούρκους (Κυδωνάκης 2010, 131). δ) Διωκόμενος από τους Τούρκους θα φύγει από το Κράσι Πεδιάδος και ο γεννήτορας της οικογένειας Κρασανάκη, για να εγκατασταθεί στον δύσβατο και απομονωμένο Χόνδρο Βιάννου. ε) Τα χρόνια μετά την επανάσταση του 1821 θα φύγει από την Κριτσά Μεραμπέλου και θα εγκατασταθεί στον οικισμό Καραβάδω ο γενάρχης της οικογένειας Κριτσωτάκη (Μαρκάκης 2014, 582).

B. ΒΕΝΤΕΤΑ

Σοβαρός λόγος μετεγκατάστασης μεμονωμένων ατόμων ή και ολόκληρων οικογενειών ήταν η βεντέτα, η σύγκρουση δηλαδή διαφορετικών οικογενειών και η επιθυμία αντεκδίκησης για προηγηθείσα δολοφονία. Η ενδοοικογενειακή σύγκρουση και αντεκδίκηση στην Κρήτη δεν χαρακτηρίζεται «βεντέτα», αλλά «οικογενειακά». Το φαινόμενο, λοιπόν, της βεντέτας, που διατηρείται μέχρι τις μέρες μας, ήταν συχνότερο σε παλαιότερες εποχές στη δυτική Κρήτη και αναπτυσσόταν τόσο μεταξύ των χριστιανών Κρητικών όσο και μεταξύ των χριστιανών με τους Τούρκους. Λόγω της παρέλευσης δύο και πλέον αιώνων η συλλογική μνήμη των οικογενειών αυτών διατηρεί την αόριστη πληροφορία ότι έφυγαν «γιατί έγινε φονικό», «για φονικά», «για βεντέτα», «γιατί σκοτώσανε ένα». Σε λίγες περιπτώσεις υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες. Αξίζει να τονιστεί ότι, όταν στην βεντέτα εμπλέκονται Τούρκοι ή Τουρκοκρήτες, η πληροφορία είναι: «εσκώτωσε έναν Τούρκο», «εσκώτωσε έναν αγά», «σκότωσε ένα πασά», «σκότωσε ένα Τούρκο αξιωματούχο». Παραθέτουμε εδώ κάποια ενδεικτικά περιστατικά:

Ο Ιωάννης Μαθιουδάκης, με καταγωγή από τα Σφακιά, για λόγους αντεκδίκησης (βεντέτας) εγκατέλειψε την πατρώα γη και εγκαταστάθηκε στον οικισμό Ρίζικας της επαρχίας Αμαρίου, όπου και παντρεύτηκε. Ο πρωτότοκος γιος του Ανδρέας γεννήθηκε το 1838. Επειδή όμως οι διώκτες του τον εντόπισαν και δολοφόνησαν τον γιο του Βασίλειο, μετεγκαταστάθηκε στον οικισμό Αποδούλου της ίδιας επαρχίας και έκτοτε η οικογένεια χρησιμοποιεί το επώνυμο Ριζικιανός (Φωτάκης 1995, 314-315). Επειδή αργότερα ο οικισμός Ρίζικας εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους του και ερημώθηκε, μια οικογένεια που εγκαταστάθηκε στον κοντινό οικισμό

⁷ Πληροφορητές: Λευτέρης Κρουοβρυσανάκης, Αθηνά Κρουοβρυσανάκη.

Κλήμα επαρχίας Πυργιωτίσσης, νομού Ηρακλείου, πήρε και αυτή το επώνυμο Ριζικιανάκης, ως καταγόμενη από τον Ρίζικα.

Πελοποννήσιος έμπορος με το επώνυμο Αμιράς ήρθε στην Κρήτη και πολέμησε στο πλευρό των Σφακιανών. Εγκαταστάθηκε στην Ανώπολη Σφακιών όπου απέκτησε μεγάλη περιουσία. Οι Τούρκοι απαιτούσαν απ' αυτόν μεγάλη φορολογία (κεφαλικό φόρο), γεγονός που τον έφερε σε σύγκρουση με Τούρκο υπεύθυνο και τον σκότωσε. Για να αποφύγει την αντεκδίκηση έφυγε με την οικογένειά του και εγκαταστάθηκε σε έναν μικρό οικισμό, στο Μέσα Λασιθάκι, στο Οροπέδιο Λασιθίου. Εκεί πήρε το επώνυμο Σφακιανάκης. Για να χαθούν εντελώς τα ίχνη του, άλλαξε ακόμα και το βαφτιστικό του όνομα. Οι διώκτες του όμως τον εντόπισαν. Όταν τον συνάντησαν τον προσφώνησαν με το πραγματικό του όνομα και αυτός αυθόρμητα ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα. Αφού σιγουρεύτηκαν ότι ήταν το άτομο που καταζητούσαν, τον συνέλαβαν και τον αποκεφάλισαν. Το κεφάλι του το τοποθέτησαν μέσα σε έναν ντορβά και το κρέμασαν στο άλογό του. Το άλογο που γνώριζε τη διαδρομή το επέστρεψε στο Λασιθί, που ήταν η τελευταία κατοικία του. «Κάποιοι συγγενείς του παππού μου στις Σταμνιούς, ένας στρατιωτικός συγγενής που έζησε την εποχή του παππού μου», επανέφεραν το οικογενειακό όνομα Αμιράς.⁸

Για φονικό και βεντέτα του παρελθόντος γίνεται λόγος στην οικογένεια Λακκιωτάκη, που ο πρόγονός της εγκατέλειψε τους Λάκκους Κυδωνίας για να εγκατασταθεί στο Καστέλι Κισάμου.⁹ Από τα Σφακιά έφυγε ο πρόγονος της οικογένειας Πρινιανάκη για να αποφύγει της συνέπειες ενός φόνου που διέπραξε. Εγκαταστάθηκε στον Πρινιά Μαλεβιζίου και από εκεί στον Πλάτανο Καινουργίου, όπου και πήρε το επώνυμο Πρινιανάκης, ως προερχόμενος από τον Πρινιά.¹⁰ Από τα Σφακιά έφυγε λόγω βεντέτας και κατέφυγε στο Ίνι Μονοφατσίου ο γεννήτορας της εκεί οικογένειας Σφακιανάκη. Μετά από φόνο σε οικισμό της Πεδιάδας ο δράστης Γεωργακάκης θα καταφύγει αρχικά στα Ακούμια, από εκεί στον Κισσό Αγίου Βασιλείου και τέλος στο Ροτάσι Μονοφατσίου. Σε όλη αυτή την πολύχρονη διαδρομή θα χάσει το αρχικό επώνυμο και θα αποκτήσει, λόγω της καταγωγής του, το επώνυμο Πεδιαδιτάκης.

Γ. ΑΡΠΑΓΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η βία και ακούσια αρπαγή των γυναικών, η «κλεψά», ήταν πρακτική αρκετά διαδεδομένη στην Κρήτη. Όταν κάποιος άνδρας κατώτερης κοινωνικής τάξης γνώριζε ότι δεν είχε πιθανότητα να γίνει αποδεκτός ως γαμπρός από την οικογένεια κάποιας κοπέλας, κατέφευγε στην «κλεψά». Έστηνε ενέδρα με φίλους ή συγγενείς του σε σημείο που γνώριζε ότι θα περνούσε η υποψήφια νύφη, και την απήγαγαν. Από εκείνη τη στιγμή η τιμή της κοπέλας εθεωρείτο ότι είχε θιγεί και δεν υπήρχε δυνατότητα επιστροφής, καθώς ήταν ατιμασμένη. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις ο επίδοξος γαμπρός έκανε πραγματική επίθεση στο σπίτι του μελλοντικού πεθερού, όπως διασώζει το κρητικό δημοτικό τραγούδι, που αναφέρεται στα Σφακιά. Κάποιος Σφακιανός ερωτεύεται το Λενιώ και παρά την άρνηση του πατέρα, την κλέβει και την παντρεύεται:

... –Άνοιξε 'δά, παπά Χατζή, άνοιξε 'δά, αφέντη,
να μαζε δώσεις το Λενιώ που σαν τον ήλιο φέγγει.

⁸ Πληρ. Άννα Σφακιανάκη.

⁹ Πληρ. Πολύμνια Λακιωτάκη, καθηγήτρια.

¹⁰ Πληρ. Κώστας Πρινιανάκης.

–Δε σας το δίδω το Λενιώ, που σα ν-το ν-ήλιο φέγγει.
 –Με τω Σφακιώ το θέλημα θα φέρω να την πάρω.
 –Και το Σφακιώ το θέλημα να φέρεις, δεν την παίρνεις.
 Σαρανταπέντε μπαλοθιές επαίξανε στην πόρτα
 κι εμπήκαν κι ανεγύρανε τα μέσα και τα όξω
 κι εμπήκαν και την ηύρανε σ’ ολόχρυσά σεντόνια,
 σ’ ολόχρυσά παπλώματα και σ’ αργυρένιο στρώμα.
 –Σηκώσου ‘δά, κερά Λενιώ, να κάμεις το σταυρό σου
 μα ήρθ’ η ώρα του Θεού να πας στ’ αρχοντικό σου ...

(Λενακάκης 2007, 107-108)

Η προοπτική μιας τέτοιας αρπαγής ανάγκασε την οικογένεια Σφακιανάκη να εγκαταλείψει τα Σφακιά και να εγκατασταθεί στο Κάτω Χωριό Ιεράπετρας «για να μη χυθεί λείει αίμα, γιατί ένας Σφακιανός νταής ήθελε να κλέψει την κόρη». «Ο προπάππους αρνήθηκε να του δώσει την κόρη και ο νταής το πήρε πολύ βαριά». Λόγω εσωγαμβρίας ένας κλάδος της ίδιας οικογένειας θα αναπτυχθεί στον Βαχό Βιάννου.¹¹

Η κατάσταση ήταν ακόμα χειρότερη όταν ο υποψήφιος γαμπρός ήταν μουσουλμάνος, γεγονός που σήμαινε τον εξισλαμισμό της υποψήφιας νύφης. Και σ’ αυτή την περίπτωση η δημοτική ποίηση διατηρεί τέτοιες μνήμες:

... Πέμπει τρακόσους του σπαθιού και χίλιους του πολέμου,
 στην κάμερα τη βρίχνουνε αργυροκουκλωμένη.
 –Σηκώσου ‘δά, Λενάκι μου, να βάλεις τα καλά σου,
 στην πόρτα τση παράδεισος να πάει η γι-αφεδιά σου.
 –Στην πόρτα τση παράδεισος χτίσετε το κονάκι,
 να τρέξουνε τα μάθια μου σαν το νερό στ’ αυλάκι.
 Κι η μάνα τζη την ήκλεγε και τη μοιρολογούνταν
 –Παιδί μου, που σε στόλιζα με λίρες και κανάκια
 κι εδώ σε πήρ’ Αμέντ αγάς με πίκρες και φαρμάκια ...

(Λενακάκης 2007, 114-115)

Παρόμοιες περιπτώσεις διατηρούνται στην ιστορική μνήμη οικογενειών. «Ο προ-προ-πάππους μου έφυγε απο τα Ακούμια γιατί εσκότωσαν με τα αδέρφια του τον πασά της περιοχής, επειδή ήθελε να πάρει την πανέμορφη προ-προ-γιαγιά στο χαρέμι του (γυναίκα τού προ-προ-παππού) και έφυγαν με τα πέντε αδέρφια του. Οι τρεις εξ αυτών πήγαν στις Στέρνες Μονοφατσίου, ο άλλος αδελφός πήγε Λούρες κι ο άλλος αδελφός σε μετόχι της ευρύτερης περιοχής, ίσως Άγιο Νικόλαο (σ.σ. Μονοφατσίου). Το αρχικό επώνυμο των προγόνων ήταν Αλεβιζάκης. Από τα Ακούμια έμεινε το επώνυμο Ακουμιανάκης, που απλοποιήθηκε σε Κουμιανάκης».¹²

Ανάλογη ιστορική μνήμη διατηρεί η οικογένεια Σκουλουφιανάκη στον οικισμό Καλογέρου Ρεθύμνου. Ο γεννήτορας της οικογένειας έφυγε με την οικογένειά του από τα Σκουλούφια

¹¹ Πληρ. Γιώργης Σφακιανάκης, φυσικός, Βαχός.

¹² Πληρ. Κουμιανάκη Ελένη, Πιτσιδία.

λόγω των κακών σχέσεών του με τους Τούρκους. Κυνηγήθηκε όμως επίσης και στον οικισμό Καλογέρου, με αποτέλεσμα η γυναίκα του να γίνει σκλάβα και ο γιος του γενίτσαρος, ο οποίος, μάλιστα, θα λάβει αξίωμα στο τρομερό αυτό στρατιωτικό σώμα. Με την εξασθένηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τη χαλάρωση των καταπιεστικών μέτρων, δεν θα επιστρέψει στον Καλογέρου μόνο ο γιος, αλλά και η σύζυγος, η οποία θα βρει τον σύζυγό της παντρεμένο με άλλη γυναίκα, με την οποία μάλιστα είχε αποκτήσει ένα παιδί. Μετά από συμβουλή του Δεσπότη, χώρισε τη δεύτερη σύζυγο και επέστρεψε στην πρώτη, με την οποία επανέστησαν την οικογένεια (Κυδωνάκης 2010, 131). Πίσω από αυτή την τραγική ιστορία περιγράφονται αδρομερώς δυο τακτικές της οθωμανικής διοίκησης, εκείνη του παιδομαζώματος (Βακαλόπουλος 1964, 50 κ.ε.) και του γενιτσαρισμού (Δημαράς 1970, 171· Μεταλληνός 2005, 194-195). Η δε αρπαγή των γυναικών για να ενταχθούν σε χαρέμια και τελικά να καταλήξουν ακόμα και σύζυγοι του σουλτάνου ή των Τούρκων αξιωματούχων αποτυπώνεται στο κρητικό δημοτικό τραγούδι «Η αρπαγή της θυγατέρας του παπά Φλουρή / Χατζή», το οποίο αναφέρεται στην αρπαγή της Ευγενίας Βεργίτση, μετέπειτα σουλτάννας και βασιλομήτορος (Σταυρινίδης 1985 και Λενακάκης 2007, 33-34).

Στις δεκαφτά του Γεναριού, τ' Αγι' Αντωνιού αποσπέρα
 Εκλέψαν του παπά-Φλουρή τη μίαν του θυγατέρα,
 τη μεσακή την πια καλή, την όμορφη κοπέλα.
 Χίλιοι τηνε κρατούσανε, τρακόσοι γενιτσάροι
 και δεκοχτώ τουρκόπουλα την κάνανε παζάρι.
 Παζάρι την εκάνανε, παζαργιασμό δεν είχε
 κι από τα κάλλη τα πολλά λογαργιασμό δεν είχε.
 Παίρνουν την εδά και από 'κεί του βασιλιά την πάνε.
 –Ωρέ, και που σας έτυχε αυτό το κελεπίρι;
 –Αυτή 'ναι του παπά-Φλουρή με τα πολλά πιτσίνια.
 –Ας φέρει τα πιτσίνια ντου να πάρει το παιδί ντου.
 Ωστόσο φτάνει και ο παπάς γονατιστός και κλαίει.
 –Δώσε μ', αφέντη βασιλιά, δώσε μου το παιδί μου.
 –Άμε να μπεις στο χαζινέ να πάρεις όποια θέλεις,
 γιατί στα χέρια όπου 'μπλεξε μπλιο τζη δεν ξεμπερδένει.

(Λενακάκης 2007, 32)

Σε μια περίπτωση η έρευνά μας κατέγραψε την κλοπή μουσουλμάννας από χριστιανό. Πρόκειται για την περίπτωση της οικογένειας Ινιωτάκη. Ο γεννήτορας της οικογένειας, καταγόμενος από το Ίνι Μονοφατσίου, έκλεψε την κόρη του Τούρκου τοπάρχη και στη σύγκρουση που ακολούθησε σκότωσε δυο Τούρκους. Για να χαθούν τα ίχνη του κατέφυγε στα απομονωμένα και δυσπρόσιτα, εκείνη την εποχή, Αμιρά Βιάννου.¹³

Δ. ΖΩΟΚΛΟΠΗ

Η ζωοκλοπή ως πρακτική διαδεδομένη σε κάποια νησιά του ελλαδικού χώρου αλλά κυρίως στην Κρήτη, υπήρξε αιτία μετακίνησης οικογενειών σε άλλες περιοχές του νησιού.

¹³ Πληρ. Πέτρος Ινιωτάκης, μηχανικός, αντιδήμαρχος Ηρακλείου.

Η οικογένεια Ματαλλιωτάκη από τη Νίβρυτο Ηρακλείου διατηρεί την ανάμνηση της καταγωγής της από τα Μάταλλα. Οι γεννήτορες ήταν κτηνοτρόφοι στην ευρύτερη περιοχή των Ματάλλων με αριθμό εκτρεφόμενων ζώων που υπερέβαινε τα 1000. Καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα έπεφταν θύματα ζωοκλοπής και κατέληξαν να έχουν κοπάδι με μόλις 200 πρόβατα. Τότε αποφάσισαν να μετακινηθούν σε άλλη περιοχή. Η ευρύτερη οικογένεια χωρίστηκε στα δύο. Κάποιοι πήγαν στο Λασύθι και κάποιοι άλλοι στη Νίβρυτο, όπου και απέκτησαν το πατριδωνυμικό επώνυμο Ματαλλιωτάκης, λόγω της καταγωγής τους.

Σχετική με τη ζωοκλοπή είναι η παράδοση της οικογένειας Μεραμβελιωτάκη από τη Βιάννο. Ο γεννήτοράς της που είχε καταγωγή από τη Μίλατο Λασιθίου και έφερε το επώνυμο Κουνενός διέπραξε ζωοκλοπή και τιμωρήθηκε με εκτοπισμό, τιμωρία συνηθισμένη για το συγκεκριμένο αδίκημα όχι μόνον την περίοδο της τουρκοκρατίας, αλλά και μεταγενέστερα. Κατά την περίοδο της εκτόπισής του παντρεύτηκε και εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Βιάννο, όπου και πήρε το επώνυμο Μεραμβελιωτάκης.

Η δολοφονία δύο ανθρώπων κατά τη διάρκεια ζωοκλοπής και ο φόβος της αντεκδίκησης (βεντέτας) ήταν αφορμή να εγκαταλείψει τον Καλλικράτη Σφακίων ο Γιάννης Σφακιανάκης μαζί με τον αδελφό του και να εγκατασταθεί στο Τυμπάκι, όπου θα δραστηριοποιηθεί στον τομέα της βυρσοδεψίας και θα αποκτήσει μεγάλη περιουσία. Αρχικά στα αρχεία της τοπικής κοινότητας καταγράφηκαν με το επώνυμο Αργουλιδάκης ή Αργουλιδάκης και αργότερα διατήρησαν το πατριδωνύμιο Σφακιανάκης.¹⁴

Ε. ΕΥΡΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΕΣΩΓΑΜΒΡΙΑ

Συνηθέστερη αιτία μετεγκατάστασης, όπως προκύπτει από την έρευνα πεδίου, ήταν η αναζήτηση εργασίας. Τεχνίτες διαφόρων ειδικοτήτων όπως σαγματοποιοί, οικοδόμοι, λατόμοι, σιδεράδες, ξυλουργοί κ.ά. αναζητούσαν καλύτερη τύχη σε μεγαλύτερους οικισμούς ή σε οικισμούς που λειτουργούσαν ως μικρά τοπικά κέντρα εμπορίου για τους γειτονικούς οικισμούς. Φυσική εξέλιξη ήταν η σύναψη γάμων με ντόπιες γυναίκες, γεγονός που επισφράγιζε την οριστική εγκατάσταση. Η εσωγαμβρία γενικεύτηκε ωστόσο από τους εργάτες-κτηνοτρόφους τους οποίους προσελάμβαναν στην υπηρεσία τους κτηνοτρόφοι που είτε είχαν μεγάλα κοπάδια, είτε λόγω θηλυγονίας δεν διέθετε η οικογένεια ανδρικά εργατικά χέρια για να διαχειριστούν το κοπάδι και να το προστατέψουν από τους ζωοκλέφτες. Στον οικισμό λ.χ. του Καλοχωραφίτη Ηρακλείου, οικισμός καταγωγής του γράφοντος, στις αρχές του 19ου αιώνα υπήρχαν τέσσερις χριστιανικές οικογένειες, σύμφωνα με την αιγυπτιακή απογραφή του 1834 (Λενακάκης 2013, 71), δύο οικογένειες Σχολινάκη,¹⁵ η οικογένεια Κωνσταντάκη και η νεοαφιχθείσα από το Ρέθυμνο, λόγω των μετακινήσεων που ακολουθούν την επανάσταση του 1821, οικογένεια Λενακάκη. Ο οικισμός εκτείνεται σε μεγάλη ημιορεινή γεωργοκτηνοτροφική περιφέρεια αναλογικά με γειτονικούς οικισμούς, επειδή οι κάτοικοί του αγόρασαν σταδιακά, απευθείας από τους Τουρκοκρήτες, την ακίνητη περιουσία τους και για τούτο η μέση ιδιοκτησία ήταν

¹⁴ Πληρ. Μιχάλης Σφακιανάκης, δικηγόρος, Ηράκλειο.

¹⁵ Η μία εξ αυτών θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει τον οικισμό και να μετεγκατασταθεί στα Χανιά λόγω της σύγκρουσης και δολοφονίας κάποιου τοπικού τούρκου προύχοντα. Στο νέο τόπο εγκατάστασης θα διατηρήσει το επώνυμο Σχολινάκης.

πολύ μεγάλη, γεγονός που καθιστούσε αναγκαία την πρόσληψη βοηθητικού προσωπικού για τις αγροτοκτηνοτροφικές εργασίες.

Ο γεννήτορας της οικογένειας Κωνσταντάκη εγκαταστάθηκε μόνιμα στον οικισμό, πιθανότατα, ως βοσκός κάποιου ντόπιου Τουρκοκρητικού. Χρησιμοποιούσε διπλό επώνυμο: το κυριώνυμο Κωνσταντάκης (< Κωσταντής) αλλά και το πατριδωνυμικό Βοριζανάκης (< Βορίζα). Το διπλό αυτό επώνυμο χρησιμοποιούν τα μέλη της οικογένειας μέχρι και τα τέλη του 19ου αιώνα,¹⁶ οπότε και θα κυριαρχήσει το επώνυμο Κωνσταντάκης. Με εσωγαμβρία λόγω γάμου με κόρη της οικογένειας Κωνσταντάκη-Βοριζανάκη θα εγκατασταθεί ο καταγόμενος από τα Βορίζα Ηρακλείου γεννήτορας της οικογένειας Ανδρουλάκη και ο καταγόμενος από το Λαγωλειό Ηρακλείου γεννήτορας της οικογένειας Ρουσσάκη. Η οικογένεια Λενακάκη, λόγω θηλυγονίας, προσέλαβε για το κοπάδι της δύο βοσκούς, από τα Βορίζα και αυτοί, τους οποίους πάντρεψε με γυναίκες μέλη της οικογένειας και οι οποίοι αποτέλεσαν τους γεννήτορες των οικογενειών Χαραλαμπάκη και Φανουράκη. Έτσι θα διαμορφωθεί ο πληθυσμός του οικισμού από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και σήμερα.

Διπλό επώνυμο χρησιμοποιούσαν μέλη και της οικογένειας Πυργιανάκη από τον Κρουσώνα Ηρακλείου. Η οικογενειακή παράδοση διατηρεί τη μνήμη του γάμου του γεννήτορα Δημήτρη Κοκολάκη, περί τα 1780, με μια γυναίκα από την Πυργού Μαλεβιζίου. Μολονότι η οικογένεια δεν διατηρεί μνήμη εσωγαμβρίας, το πιθανότερο είναι τουλάχιστον για μια περίοδο να εγκαταστάθηκε στην Πυργού, απ' όπου τα παιδιά του απόκτησαν το πατριδωνυμικό επώνυμο Πυργιανάκης. Ο πατέρας του πληροφορητή μας διατηρούσε στο δελτίο αστυνομικής ταυτότητας και τα δυο επώνυμα: Γεώργιος Ηρακλή Πυργιανάκης Κοκολάκης.¹⁷

Οι μετακινήσεις μικρών αποστάσεων λόγω εσωγαμβρίας αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στο νομό Λασιθίου. Το επώνυμο Αγιοργιωτάκης (< Άγιος Γεώργιος Οροπεδίου) εντοπίζεται στο Καμινάκι Οροπεδίου. Το επώνυμο Μαρμακεθιανάκης (< Μαρμακέτω Οροπεδίου) στο Καμινάκι και στο Μέσα Λασύθι Οροπεδίου. Το επώνυμο Ανωγειανάκης (< Ανώγεια Μεραμπέλου) εντοπίζεται στη Σητεία, στη Σκοπή, στον Λιγαρά, στο Χαμέζι και στη Μαρωνιά Σητείας. Το επώνυμο Αγιαννιωτάκης (< Άγιος Ιωάννης Ιεράπετρας) εντοπίζεται στην Ιεράπετρα, στη Βαϊνά, στο Ορεινό και στη Γρα Λυγιά Ιεράπετρας. Το επώνυμο Ανατολιωτάκης (< Ανατολή Ιεράπετρας) εντοπίζεται στην Ιεράπετρα και στην Επισκοπή Ιεράπετρας. Το επώνυμο Καβουσανός, Καβουσανάκης (< Καβούσι Ιεράπετρας) εντοπίζεται στα Φέρμα, στο Κουτσούναρι, στην Ιεράπετρα, στο Κεντρί, στους Μεσελέρους, στο Καλό Χωριό, στη Γρα Λυγιά, στην Επισκοπή Ιεράπετρας. Το επώνυμο Απιδιανάκης (< Απίδια Σητείας) εντοπίζεται στη Σητεία, στους Αρμένους, στο Πισκοκέφαλο Σητείας. Το επώνυμο Αχλαδιανάκης (< Αχλάδι Σητείας) εντοπίζεται στη Σητεία, στη Σκοπή, στη Ζάκρο, στη Ζήρο Σητείας. Το επώνυμο Καλαμαυκιανάκης (< Καλαμαύκα Ιεράπετρας) στην Ιεράπετρα. Το επώνυμο Μηλαθιανάκης (< Μίλατος Μεραμπέλου) εντοπίζεται στο Βραχάσι, στο Σίσι και στη Νεάπολη Μεραμπέλου.

¹⁶ Στο υπ. αριθμ. 7838 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Ηρακλείου Γεωργίου Νικολάου Παπαδάκη της 14-6-1899, (Γενικά Αρχεία Κράτους Ηρακλείου) που αφορά σε αγοραπωλησία αγρών στον οικισμό Καλοχωραφίτη του τότε Δήμου Κισσών, ένας εκ των αναφερομένων ονομάζεται Κωνσταντής Κωνσταντάκης ή Βοριζανάκης.

¹⁷ Πληρ. Ηρακλής Πυργιανάκης, αρχιτέκτονας.

Το ίδιο φαινόμενο σε μικρότερη έκταση παρατηρείται και στους άλλους νομούς με φθίνουσα τάση στη δυτική Κρήτη. Το επώνυμο Μελεσανάκης (< Μελέσες Πεδιάδος Ηρακλείου) εντοπίζεται στους οικισμούς Μεσοχωριό, Λευκοχώρι, Παναγιά και Αρκαλοχώρι Μονοφασίου, το επώνυμο Ζηδιανάκης (< Ζίντα Μονοφασίου Ηρακλείου) στους οικισμούς Αλάγνι, Καστέλι, Αγιές Παρασκές και Καταλαγάρι Πεδιάδος. Το επώνυμο Νησανάκη (< Νησί, εγκαταλελειμμένος οικισμός στο Μούντρος Μυλοποτάμου Ρεθύμνης) εντοπίζεται στους οικισμούς Αχλαδές, Πέραμα, Σιριπιδιανά Μυλοποτάμου και Ακροβατερή Ρεθύμνης. Το επώνυμο Χωνιανάκης (< Χώνος Μυλοποτάμου) εντοπίζεται στους οικισμούς Πέραμα, Πάνορμος, Αχλαδές, Ρουμελί και Μελιδόνι Μυλοποτάμου. Στην πλειοψηφία τους όμως η διασπορά των επωνύμων είναι περιορισμένη. Ενδεικτικά παραθέτουμε τα επώνυμα Ασκιανάκης (< Ασκού Πεδιάδος) στο Δραπέτι Μονοφασίου,¹⁸ και Παλαμιανάκης (< Παλιάμα – μετόχι του οικισμού Γέργερη) στη Γέργερη.

ΣΤ. ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΕ ΕΝΑΝ ΤΟΠΟ

Ακόμα και η προσωρινή εγκατάσταση σε ένα τόπο ήταν λόγος προσδιορισμού της ταυτότητας ενός ατόμου. Η αρχαιότερη αναφορά αφορά στο επώνυμο *Αθηναίος*, το οποίο προσδόθηκε σε κρητική οικογένεια προσφύγων της Κερκύρας¹⁹. Η υπόθεση εργασίας ότι η οικογένεια των Κρητών φυγάδων εγκαταστάθηκε αρχικά στην Αθήνα και από εκεί μεταφέρθηκε στην Κέρκυρα δεν φαίνεται να απέχει από την πραγματικότητα. Χαρακτηρίστηκαν γι' αυτό *Αθηναίοι* και όχι *Κρητικοί* από την προσωρινή εγκατάσταση στην Αθήνα και όχι από τον τόπο καταγωγής τους.

Το φαινόμενο αυτό είναι συνηθισμένο στην ελληνική κοινωνία και αποτυπώθηκε στον ελληνικό κινηματογράφο στο πρόσωπο του πλούσιου θείου που ήταν μετανάστης στην Αμερική, εξ ου και το παρωνύμιο *Αμερκάνος* για όσους μετέβησαν για εργασία στην Αμερική, ή *Κορεάτης*, για όσους πολέμησαν ως στρατιώτες της ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ στον πόλεμο της ομώνυμης χώρας. Μια τέτοια ιστορία κρύβεται πίσω από το επώνυμο *Σκουρβουλιανάκης* που εντοπίζεται στην Αγία Βαρβάρα Μονοφασίου. Δύο αδέρφια από τα Σταυράκια Μαλεβιζίου, λόγω αναζήτησης εργασίας βρέθηκαν ο ένας στα Σκούρβουλα και ο άλλος στη Ιερά Μονή Απεζανών. Μετά την εργασιακή τους περιπλάνηση εγκαταστάθηκαν στην Αγία Βαρβάρα όπου και πολιτογραφούνται ο ένας *Σκουρβουλιανάκης* από το πατριδωνυμικό του οικισμού που εργάστηκε, και ο άλλος *Μαυροκούκουδος*, επειδή επιστρέφοντας από τη Μονή Απεζανών έφερε στο κεφάλι μαύρο κάλυμμα κεφαλής (κούκο), όμοιο με αυτόν των μοναχών. Οι οικογένειες διατηρούν στη μνήμη τις συμβουλές των γεννητόρων για αποφυγή σύναψης σχέσεων ανάμεσα στα μέλη των δύο οικογενειών λόγω στενής συγγένειας.²⁰

Για τις οικογένειες Γιαλύτη και Γιαλιτάκη από τη Χερσόνησο ο λόγος ονοματοθεσίας υπήρξε η συνήθεια των κατοίκων του οροπεδίου Λαυσιθίου να ξεχειμωνιάζουν στον γιαλό, δηλαδή στα βόρεια παράλια του νομού Ηρακλείου, συνήθεια που διατηρείται ακόμα και σήμερα. Από τη

¹⁸ Πληρ. Δημήτρης Ασκιανάκης, συνταξιούχος Ε.Γ.Σ.Η. Δραπέτι.

¹⁹ Bertrand Bouvier, Δημοτικά τραγούδια από χειρόγραφο της Μονής των Ιβήρων, Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, Διεύθυνση Μέλπωσ Μερλιέ, Αθήνα 1960, σ. 4, σημ. 11.

²⁰ Σκουρβουλιανάκης Γιώργος, Αγία Βαρβάρα.

συνήθεια αυτή προέκυψε το παρωνύμιο Γιαλίτης και από αυτό τα πατριδωνυμικά επώνυμα Γιαλύτης και Γιαλιτάκης.²¹

Από τα Τσαχανιά Μυλοποτάμου ξεκίνησαν οι γεννήτορες της οικογένειας Δρυγιαννάκη, που απέκτησαν το επώνυμό τους λόγω της προσωρινής εγκατάστασής τους στον οικισμό Δρυγιές Αμαρίου. Από τις Δρυγιές μεταφέρθηκαν στον οικισμό Οψιγιάς της ίδια επαρχίας και από εκεί θα σκορπιστούν στις Μάλες Ιεράπετρας, την Αυγενική Τεμένους και στο Παγκαλοχώρι Ρεθύμνης.²²

Από την παράθεση και σύγκριση των επιλεγμένων περιστατικών προκύπτει ότι οι τουρκικές διώξεις, η βεντέτα και η αρπαγή γυναικών ώθησαν άτομα και οικογένειες να μετακινηθούν σε μακρινές αποστάσεις για να αποφύγουν τις συνέπειες των πράξεών τους ή των απειλών σε βάρος τους. Έτσι ερμηνεύεται η διασπορά του πατριδωνυμικού επωνύμου Σφακιανιάκης στους ανατολικούς νομούς της Κρήτης. Οι 1.028 καταγραφές στον τηλεφωνικό κατάλογο του ΟΤΕ, εντοπίζονται σε 66 οικισμούς στον νομό Ηρακλείου, 24 στον νομό Ρεθύμνης, 15 στον νομό Λασιθίου και 24 στον νομό Χανίων. Κάτι ανάλογο ισχύει και για το επώνυμο Χανιωτάκης. Εντοπίζεται σε 33 οικισμούς στον νομό Ηρακλείου, 12 στον νομό Λασιθίου, 8 στον νομό Ρεθύμνης και 4 στον νομό Χανίων. Η επιθυμία για απομάκρυνση από τη γενέθλια γη σε τέτοια απόσταση μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι οι λόγοι φυγής ήταν λόγοι ζωής και θανάτου. Εκτιμούμε ότι σε πολλές περιπτώσεις πρέπει να ακολουθήθηκε ο θαλάσσιος δρόμος, που επέτρεπε την άμεση απομάκρυνση των φυγάδων και την εξαφάνιση κάθε ίχνους τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Απόστολος Βακαλόπουλος (1964), «Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι ιστορικές βάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Β1, Θεσσαλονίκη.
- Θεοχάρης Δετοράκης (1990), *Η ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο.
- Θεοχάρης Δετοράκης (1997), *Αντώνιος Τρυφίτσος, Γενικός αρχηγός Πεδιάδας (1828-1897)*, Καστέλλι, Δήμος Καστελλίου Πεδιάδος.
- Κωνσταντίνος Δημαράς (επιμ.) (1970), *Προλεγόμενα / Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος*, Αθήνα.
- Βασίλης Δημητριάδης – Διονυσία Δασκάλου (επιμ.) (2003), *Κώδικας των Θυσιών. Ονόματα και δημευμένες περιουσίες των Χριστιανών αγωνιστών της Ανατολικής Κρήτης κατά την Επανάσταση του 1821*, Ηράκλειο, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών – ΙΜΣ, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης – Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Νικόλαος Ζερβογιάννης (1990α), *Η ιστορία της οικογένειας των Σφακιανιάκηδων*, Άγιος Νικόλαος.
- Νικόλαος Ζερβογιάννης (1990β), «Η ιστορία της οικογένειας των Σφακιανιάκηδων», *Αμάλθεια*, τχ. 82-85, 67-120.
- Νικόλαος Κοντοσόπουλος (1997α), «Κρητικά εθνικά ανώμαλου σχηματισμού», *Θέματα κρητικής διαλεκτολογίας*, Αθήνα, Εκδοτική Αναστασάκη, 375-380.
- Νικόλαος Κοντοσόπουλος (1997β), «Κρητικά επώνυμα που προέρχονται από διαλεκτικές λέξεις», *Θέματα κρητικής διαλεκτολογίας*, Αθήνα, Εκδοτική Αναστασάκη, 406-424.

²¹ Πληρ. Νίκος Γιαλιτάκης, αντιδήμαρχος Ηρακλείου.

²² Πληρ. Σοφία Δρυγιαννάκης, φοιτήτρια.

- Γεώργιος Κουρμούλης (1975), «Περί του σχηματισμού των επωνύμων των Ρεθυμνίων», *Πεπραγμένα Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', 153-186.
- Κωνσταντίνος Κυδωνάκης (2010), *Χρονικό ενός χωριού (Μυθιστορία)*, Ρέθυμνο.
- Ανδρέας Λενακάκης (2007), *Δημοτικά τραγούδια στη Μεσαρά*, Μοίρες, Αντίλαος.
- Ανδρέας Λενακάκης (2013), *Πυργιώτισσα, Ονομάτων επίσκεψις*, Ηράκλειο, Δήμος Ηρακλείου – Βικελαία Βιβλιοθήκη.
- Μανόλης Μακράκης (2014), *Καραβάδος Ηρακλείου Κρήτης, Ο τόπος και οι άνθρωποι στην πορεία του χρόνου*, Αθήνα, Πολιτιστικού Συλλόγου Καραβάδου.
- Γεώργιος Μεταλληνός (2005), *Τουρκοκρατία*, Αθήνα, Ακρίτας.
- Νικόλαος Σταυρινίδης (1976-1985), *Μεταφράσεις Τουρκικών Ιστορικών Εγγράφων αφορώντων εις την ιστορίαν της Κρήτης*, τ. Α'-Ε', Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Νικόλαος Σταυρινίδης (1985), *Ρεμπιά Γιουλνούς, η Ρεθυμνία Χριστιανή Σουλτάνα*, Ηράκλειο, Δήμος Ηρακλείου.
- Χαράλαμπος Συμεωνίδης (1992), *Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.
- Κατίνα Τσατσαρωνάκη (1954), «Μία έκθεσις ωμοτήτων του 1866», *Κρητικά Χρονικά*, τ. Η, 7-43.
- Γεώργιος Φωτάκης (1995), *Αποδούλου*, Πολιτιστικός Σύλλογος Αποδούλου.